

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASININ AZƏRBAYCANDA
İSTEHSAL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MÜHASİBAT UÇOTU SİSTEMİNDƏ
YARATDIĞI PROBLEMLƏRİN TƏDQIQI”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Famil Hacıyev Maarif

BAKI - 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

**i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh
oğlu**

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **2022-ci il**

**“KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASININ AZƏRBAYCANDA
İSTEHSAL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MÜHASİBAT UÇOTU”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060402- İstehsal sferasında mühasibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: İstehsal sferasında mühasibat uçotu və audit

Qrup: 406

Magistrant:

Famil Hacıyev Maarif oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:

i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil

oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos. Kazımov Rahib

Nadir oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi

oğlu

_____ **imza**

BAKİ - 2022

Elm andı

Mən, Famil Hacıyev Maarif oğlu and içirəm ki, “Koronavirus (Covid-19) pandemiyasının azərbaycanda istehsal müəssisələrinin mühasibat uçotu” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASININ AZƏRBAYCANDA İSTEHSAL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MÜHASİBAT UÇOTU

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: COVID-19 pandemiyası 2020-ci ildə çoxlu sayda infeksiya ilə sürətlə böyüdü və bu gün də mövcud olmağa davam edir. Virusun yayılmasının qarşısını almaq üçün görülən tədbirlər maliyyə hesabatlarına təsir edərək iqtisadi fəaliyyətə zərbə vurdu. Minlərlə nəhəng beynəlxalq korporasiyaları və geniş milli sistemləri əhatə edən pandemiya kontekstində dünya iqtisadiyyatının mürəkkəb vəziyyəti müasir iflas uçotu və maliyyə hesabatları qarşısında yeni problemlər yaradır.

Tədqiqatın məqsədi: Covid 19 pandemiyasında mühasibat uçotunun təşkilinin effektivliyinin artırılması imkanlarının müəyyən edilməsidir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Müqayisə üsulu, analiz və sintez, induksiya və deduksiya metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: həm yerli, həm də xarici ədəbiyyatlardan, elektron resurslardan, dövrü mətbuat mənbələrindən istifadə olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları, Mərkəzi Bankın və həmçinin başqa dövlət qurumlarının statistik və hesabat məlumatları.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Covid-19 pandemiyası yeni bir məhfum olduğundan onun mühasibat uçotu və hesabatına təsiri az araşdırılmış və onun araşdırılması ilə bağlı istər yerli, istərsə də xarici ədəbiyyatlar azdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Qazanılmış nəzəri və praktik müddəalardan, təkliflərdən, konkret cəmləşdirilmələrdən Azərbaycanda sonrakı iqtisadi yeniliklərin sistemləşdirilməsi və gerçəkləşdirilməsi, mühasibat uçotunun yeni şərtlər əsasında tədqiqi zamanı istifadə oluna bilər.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Müxtəlif özəl və dövlət sektorlarda istifadə oluna bilər.

Açar sözlər: koronavirus, pandemiya, mühasibatlıq, istehsal

ACCOUNTING OF CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMY INDUSTRIAL ENTERPRISES IN AZERBAIJAN

SUMMARY

The actuality of the subject: The Covid-19 pandemic grew rapidly in 2020 with a significant number of infections and continues to exist today. Measures taken to prevent the spread of the virus have affected economic activity, which in turn has affected financial statements. The complex state of the world economy in the context of a pandemic, involving tens of thousands of giant transnational companies and giant national systems, poses new challenges to modern bankruptcy accounting and financial reporting.

Purpose and tasks of the research: To identify opportunities to increase the efficiency of the organization of accounting in the Covid-19 pandemic.

Used research methods: Comparison method, analysis and synthesis, induction and deduction methods were used.

Research database: both local and foreign literature, electronic resources, periodical sources were used. Decisions of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan, statistical and reporting information of the Central Bank, as well as other state bodies.

The information base of the research: As the Covid-19 pandemic is a new concept, its impact on accounting and reporting has been little studied, and there is little local or international literature on its study.

Restrictions of research: The main limitation of the study is the lack of information on the liberated regions.

The novelty and practical results of investigation: The obtained theoretical and practical provisions, proposals, concrete concentrations can be used in the systematization and implementation of further economic innovations in Azerbaijan, in the study of accounting on the basis of new conditions.

Scientific-practical significance of results: Can be used in a variety of private and public sectors.

Keywords: coronavirus, pandemic, accounting, production

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
FEE	Mühasiblərin Avropa Federasiyası
İFAC	Mühasiblərin Beynəlxalq Federasiyası
MHBSK	Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları Komitəsi

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. MÜHASİBAT UÇOTU SİSTEMİNİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ-PRAKTİKİ PROBLEMLƏRİ	12
1.1. Mühasibat uçotu sisteminin təşkilinin nəzəri əsasları.....	12
1.2. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən respublikanın təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotunun təşkili.....	13
1.3. Koronavirus pandemiyası şəraitində mühasibat uçotunun təşkili problemləri	23
II FƏSİL. KORONAVİRUS (COVID 19) PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİNİN, HÜQUQİ BAZASI, BU SAHƏDƏ MÜASİR TENDENSİYALAR VƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏDƏN İSTİFADƏNİN ZƏRURİYYƏTİ.....	27
2.1. Koronavirus pandemiyası ilə əlaqədar xərclərin uçotunun təşkili xüsusiyyətləri	27
2.2. Koronavirus pandemiyası şəraitində vergi münasibətlərinin optimallaşdırılması	32
2.3. Koronavirus pandemiyası şəraitində mühasibat uçotunun təşkilində beynəlxalq təcrübədən istifadənin zəruriliyi.....	44
III FƏSİL. KORONAVİRUS (COVID 19) PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ ÖLKƏMİZDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNDA İNNOVASIYALARIN TƏTBİQİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVİ	51
3.1. Respublikanın təsərrüfat subyektlərində muhasibat uçotun sahəsində innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti	51
3.2. Ölkəmizdə mühasibat uçotunda innovasiyaların tətbiqinin inkişaf perspektivi	57
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	63
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	65
Cədvəllərin Siyahısı	70
Sxemlərin Siyahısı.....	70

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: COVID-19 pandemiyası 2020-ci ildə çox sayda hadisə ilə sürətlə böyüyəcək və indi mövcuddur. Virusun yayılmasının qarşısını almaq üçün görülən tədbirlər iqtisadi fəaliyyətə, bu isə öz növbəsində balansə təsir göstərib.

Minlərlə iri transmilli korporasiyaları və iri ictimai tədbirləri əhatə edən epidemiya ilə qlobal iqtisadiyyatdakı çətin vəziyyət mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarında yeni problemlər yaradıb və indi iflasa gətirib çıxarıb.

Hazırkı şəraitdə ən çox diqqəti cəlb edən ilk məsələ maliyyə bazarlarının dərin inteqrasiyası (qloballaşması) prosesidir. Daha mürəkkəb və həssas məsələlər kimi qlobal kapitaldan istifadə edən müxtəlif sənayelərlə bağlı möhkəm maliyyə biliyinə diqqət yetirilir. Bu problemi həll etməyin yollarından biri maliyyə hesabatlarında sənaye qruplarının və digər orqanların rolunu gücləndirmək, həmçinin yeni mühasibat uçotu və hesabat standartlarını hazırlamaqdır. Ümumiyyətlə, yeni standartlar beynəlxalq səviyyədə qəbul edilməli və dünya praktikasının yeni aspektlərini əhatə etməlidir. Bu da öz növbəsində investorları etibarlı və fərqli məlumatlarla təmin edəcək.

Regionun demək olar ki, bütün əsas institutlarına Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Standartları Komitəsi (BMHS) daxildir; Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası (IFAC); Avropa Statistika İnstitutu (FI); Amerika Maliyyə Uçotu Standartları Şurası (FASB); Beynəlxalq Təhlükəsizliyə Yardım Qüvvələri (ISO) beynəlxalq standartların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı fikirlərini açıqlayıb.

Bu cür işlərin təşkili üçün konkret mexanizmlə bağlı müxtəlif fikirlər ifadə edən təşkilatlar, hər cəhətdən, bir mövqedə yekdildirlər; Uyğunsuzluq əsasən məlumatların saxtalaşdırılmasına və investorların aldadılmasına, bəzi hallarda isə beynəlxalq bazarlarda problemlərə və nəticədə iri firmaların iflasına gətirib çıxaran vahid mühasibat standartlarının olması vacibdir. Buyun bu kontekstdə tədqiqat işinin aktuallığını vurğulayır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Problemin qoyuluşu ilə bağlı qeyd etmək istərdik ki, ilk öncə muhasibat uçotunun mövcud vəziyyətini gözdən

keçirmək zəruridir. Daha sonra Covid 19 pandemiyası zamanı mühasibat uçotu sahəsində hansı çətinliklər yaratması ilə bağlı araşdırmalar aparmaq zəruridir. Covid -19 pandemiyası yeni meydana çıxdığı üçün bu sahədə daha əvvəl araşdırma və tədqiqatlar aparılması hallarına rast gəlinmir. Buna baxmayaraq Covid - 19 pandemiyası halı özlüyündə böhran hallarına aid olan xüsusiyyətləri əks etdirdiyindən böhran zamanı mühasibat uçotunun təşkili zamanı görülən işləri burda bir nümunə kimi istifadə etmək olar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Covid 19 pandemiyasında mühasibat uçotunun təşkilinin effektivliyinin artırılması imkanlarının müəyyən edilməsidir. Bundan irəli gələrək aşağıdakı *vəzifələrin* həyata keçirilməsi diqqətə alınmışdır:

- Mühasibat uçotu sisteminin təşkilinin nəzəri əsaslarını araşdırmaq;
- Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən respublikanın təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotunun təşkili məsələlərinin təhlili;
- Koronavirus pandemiyası şəraitində mühasibat uçotunun təşkili problemlərini müəyyənləşdirmək;
- Koronavirus pandemiyası ilə əlaqədar xərclərin uçotunun təşkili xüsusiyyətlərini öyrənmək;
- Koronavirus pandemiyası şəraitində vergi münasibətlərinin optimallaşdırılması yollarını müəyyən etmək;
- Koronavirus pandemiyası şəraitində muhasibat uçotunun təşkilində beynəlxalq təcrübədən istifadənin zəruriliyini aydınlaşdırmaq;
- Respublikanın təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotun sahəsində innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyətini araşdırmaq;
- Ölkəmizdə mühasibat uçotunda innovasiyaların tətbiqinin inkişaf perspektivini təhlil etmək.

Tədqiqatın obyektini və predmeti: Tədqiqatın obyektini Respublikamızın təsərrüfat həyatında mövcud olan muhasibat uçotu sistemi.

Tədqiqatın predmetini isə Koronavirus pandemiyası şəraitində mühasibat uçotunun təşkilinin xüsusiyyətləri qarşıya çıxmış yeni problemlərin tədqiqi əks etdirir.

Tədqiqat metodları: Araşdırmada bir sıra metodlardan istifadə ediləcəkdir.

Bunlar aşağıdakılardır:

Müqayisə üsulu

Ən çox istifadə olunan üsullardan biridir. Bu metodla biz Azərbaycan xidmət istehsal müəssisələrinin muhasibat uçotu ilə digər sahələrin muhasibat uçotu müqayisəli şəkildə araşdıracağıq

Analiz və Sintez

Tədqiqat işində analiz metodundan istifadə edərkən, tədqiq edilən obyekt fikrən hissələrə bölünür, yəni onun hansı hissələrdən təşkil olunduğu, onun xüsusiyyət və əlamətləri izah edilir.

Sintez analiz nəticəsində əldə edilmiş hissələrin bir tamlıqda birləşdirilməsidir. Sintezin tətbiq edilməsi nəticəsində analizin istifadə edilməsi ilə alınmış biliklərin vahid sistemə birləşdirilməsi baş verir. Elmi yaradıcılıqda analiz və sintez metodları bir-biri ilə üzvi surətdə bağlıdır və araşdırılan obyektin xüsusiyyətlərindən və araşdırma məqsədindən asılı olaraq müxtəlif formaları qəbul edə bilər. Bu baxımdan tədqiqat işində biz istehsal sferasının muhasibat uçotunu ayrılıqda analiz edəcəyik və sonda sintez metodu vasitəsi ilə birləşdirib vahid şəkildə verəcəyik və kompleks şəkildə araşdıracağıq.

İnduksiya və deduksiya:

İnduksiya - nəticə, “xüsusidən” “ümumiyyə” doğru mühakimədir. Faktlardan bəzi ümumi fərziyyələrin çıxarılmasıdır. Deduksiya metodu mühakimə prosesində ümumi müddəalardan xüsusi nəticənin alınmasına əsaslanır. Belə ki, tədqiqat işində bu metoddan istifadə edərkən muhasibat uçotunu xüsusi səviyyədə istehsal proseslərində həm ümumidən xüsusiyyə olaraq əlamətlərin həm də xüsusi spesifik istiqamətlərini araşdıracağıq.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya işində elektron resurslardan, həm yerli, həm də xarici ədəbiyyatlardan, dövrü mətbuat mənbələrindən istifadə olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları, Mərkəzi Bankın və həmçinin başqa dövlət qurumlarının statistik və hesabat məlumatları.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Covid-19 pandemiyası yeni bir məhfum olduğundan onun mühasibat uçotu və hesabatına təsiri az araşdırılmış və onun araşdırılması ilə bağlı istər yerli, istərsə də xarici ədəbiyyatlar azdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Covid 19 pandemiyası 2020-ci ildən ölkəmizdə meydana çıxmağa başladı. Bu baxımdan bu sahə ilə bağlı daha əvvəl tədqiqatlar demək olar ki, aparılmamışdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Qazanılmış nəzəri və praktik müddəalardan, təkliflərdən, konkret cəmləşdirilmələrdən Azərbaycanda sonrakı iqtisadi yeniliklərin sistemləşdirilməsi və gerçəkləşdirilməsi, mühasibat uçotunun yeni şərtlər əsasında tədqiqi zamanı istifadə oluna bilər.

I FƏSİL. MÜHASİBAT UÇOTU SİSTEMİNİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ-PRAKTİKİ PROBLEMLƏRİ

1.1. Mühasibat uçotu sisteminin təşkilinin nəzəri əsasları

Mühasibat uçotu işinin nəzəri əsaslarını formalaşdırmaq və onların tətbiqini qarşıya qoyulan vəzifələrin həllinə uyğunlaşdırmaq üçün ilk növbədə “mühasibat uçotu funksiyası” anlayışını, onun məqsədlərini, obyektlərini, predmetini və mahiyyətini müəyyən etmək vacibdir.

Mühasibat uçotu təşkilatların, firmaların və səhmdar cəmiyyətlərin işini izləmək, ölçmək və dəyişdirmək üçün elmi əsaslı sistemdir. Onlar iqtisadiyyatda müxtəlif maliyyə aktivlərinin və pul vəsaitlərinin məbləği, digər təşkilatlarla hesablaşmaların vəziyyəti, bütün ehtiyatların ümumi məbləği haqqında hesablamalar vasitəsilə məlumat əldə edirlər.

Tədqiqatlar göstərir ki, mühasibat işinin əsas məqsədi mühasibat uçotunun təşkili prosesidir. Mühasibat uçotu funksiyası dedikdə, mühasibat uçotu hesabları üzrə təsərrüfat xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırılan təsərrüfat fəaliyyətinin faktları haqqında məlumatların ümumiləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Eyni zamanda, mühasibat uçotu məlumatlarına, mühasibat hesabatlarına, sənədlərə, təsərrüfat fəaliyyətləri və hadisələrə dair inventar məlumatlarına, təşkilatın fəaliyyət mərhələlərinə və təsərrüfat fəaliyyətinin müxtəlif göstəricilərinə mühasibat uçotu obyektləri də aid edilə bilər.

Mühasibat uçotu ədəbiyyatında mühasibat uçotu obyektləri arasında qarşılıqlı əlaqə ümumi anlayışların xüsusi anlayışlara bölünməsi ilə xarakterizə olunur. Beləliklə, maliyyə hesabatları müxtəlif balans maddələrində və ya başqa formalarda, maddələrin konspektləri isə mühasibat uçotu hesabları şəklində təqdim edilə bilər.

TASS hesablarının danışıqlarının əsasını iqtisadi fəaliyyət faktları təşkil edir. Və bu, sonda mühasibat işinin obyektinə çevrilir. Mühasibat uçotu məlumatlarının formalaşmasının əsasını təsərrüfat fəaliyyətinin faktlarını təsvir edən uçot məlumatları təşkil edir. Mühasibat uçotu məlumatlarına aşağıdakı məcburi tələblər

əlavə olunur (Quliyev V., Fətullayev R., Kərimov A. 2011: s.56):

- * iqtisadi fəaliyyət faktlarının növləri;
- * Metod və ölçü vahidi (qiymətləndirmə);
- * təsərrüfat fəaliyyəti faktının həyata keçirilməsində iştirak edən obyektlər;
- * İqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan subyektlər (əks olunan məlumatların əsaslılığını, iqtisadi səmərəliliyini və etibarlılığını yoxlayan şəxslər göstərilməlidir);
- * təsərrüfat fəaliyyəti faktının qüvvədə olma müddəti (müəyyən dövr üçün təşkilatın gəlir və xərclərinin uçotu üçün tanınması zamanı);
- * iqtisadi fəaliyyət faktları arasında əlaqəni göstərən;
- * İqtisadi fəaliyyətin müasir faktlarının kəmiyyət xarakteristikası.

Adında və mahiyyətində mövcud olan müxtəlif fərqliliklərə baxmayaraq, alim və ekspertlər cari, maliyyə və investisiya fəaliyyətinin əsas mərhələlərini gəlirlərin yaradılması, xərclərin formalaşması, əldə edilməsi, istehsalı, cari öhdəliklərin formalaşması və yerinə yetirilməsi və digərləri kimi adlandırırlar.

İqtisadi fəaliyyət faktlarının mühasibat uçotu funksiyasının əsas obyektini kimi tanınması təşkilatın fəaliyyəti haqqında məlumat daşıyıcısı kimi sənədləşdirmə və mühasibat hesabatlarını fərqləndirməyə imkan verir.

Mühasibat uçotu işinin predmetinin xüsusiyyətləri təsərrüfat fəaliyyəti faktları yarandıqda onun uçot prosesi və mühasibat uçotu fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı məqsədlərinə riayət edilməsindən ibarətdir.

Analitik və sintetik uçot registrləri, mühasibat balansları və hesabatlar uçot prosesinin son məhsulu kimi çıxış edir. Mühasibat uçotu fəaliyyətinin məqsədi mövcud iqtisadi vəziyyəti təhlil etmək, konkret həll yollarını hazırlamaq, habelə onun həyata keçirilməsinə nəzarəti təşkil etməkdir. Mühasibat işinin obyektini və predmetini onun metodunu müəyyən edir.

* İnformasiya funksiyası mühasibat uçotunun əsas funksiyalarından biridir. Mühasibat uçotu müxtəlif idarəetmə səviyyələri tərəfindən təmin edilən əsas məlumat mənbəyidir. Bunun əsasında müvafiq qərarlar qəbul edilir. Mühasibat uçotu sistemi vasitəsilə əldə edilən məlumatlardan mühasibat uçotunun bütün

növləri tərəfindən geniş istifadə olunur.

Alınan məlumatın bütün istifadəçilərin ehtiyaclarını ödəməsi üçün etibarlı, obyektiv, vaxtında və operativ olmalıdır. Məlumatın sürətlə öyrənilməsi və müvafiq qərarların qəbul edilməsi üçün yalnız vacib məlumatlar olmalıdır;

* Aktivlərin qorunması funksiyası cari uçot sisteminin tələblərini əks etdirir:

* müvafiq texniki vasitələrlə təmin olunmuş ixtisaslaşdırılmış saxlama yerlərinin olması;

Lakin mühasibat uçotu sisteminin özünün çatışmazlıqları, sui-istifadəsi, israfçılığı və s. halların açıqlanmasının elmi əsaslı üsullarından istifadə;

Statistik məlumatların toplanması, emalı və ötürülməsi üçün müasir avtomatlaşdırma sistemindən istifadə.

* Əlaqə funksiyasının uçotu əks əlaqə məlumatının, başqa sözlə, idarəetmə vasitələrinin inkişafının faktiki parametrləri haqqında məlumatın formalaşdırılması və ötürülməsi deməkdir.

İnformasiya sistemlərinin uçotunda istifadə olunan əks əlaqənin əsas komponenti qeyri-sistem məlumatlarının qəbulu, emalı və son nəticədə sifarişli informasiyanın ötürülməsidir. Bu məlumatların əsas funksiyası müəssisə rəhbərliyinin bütün səviyyələrinə faktiki məlumatları, habelə göstərilən parametrlərdən bütün əhəmiyyətli kənarlaşmaları ötürməkdir;

* Analitik işin məqsədi bazar münasibətlərinin inkişafı şəraitində bu təsərrüfat orqanının mümkün inkişafının öyrənilməsi və mövcud çatışmazlıqların aşkar edilməsidir.

1.2. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən respublikanın təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotunun təşkili

Son 20 ildə mühasibat uçotu və mühasibat uçotunun uzlaşdırılması və standartlaşdırma məsələlərinə beynəlxalq səviyyədə böyük diqqət yetirilmişdir. Ticarətin inkişafı iqtisadiyyatda beynəlxalq inteqrasiyanın rolunu gücləndirməklə yanaşı, transsərhəd mənfəətin hesablanması, vergi bazasından, investisiya statusundan, kapitalın dəyərindən və s. Tək başa düşülən şəkildə nəzəriyyə və hesablamalar aparmaq üçün müəyyən tələblər qoyur. İdarəetmə qərarları üçün məlumat bazası kimi xidmət edən mühasibat hesabatları bütün istifadəçilərin (o cümlədən kənar istifadəçilərin) ehtiyaclarını mümkün qədər ödəməlidir. Bununla belə, milli mühasibat uçotu və mühasibat uçotu təcrübəsi göstərir ki, beynəlxalq maliyyə hesabatları standartları ilə milli mühasibat uçotu standartları arasında çoxlu oxşarlıqlar olsa da, fərqlər də mövcuddur.

Pul siyasətinin uyğunluğu və standartlaşdırma probleminin aktuallığı bir çox təqdirəlayiq səbəblərlə bağlıdır. Aşağıdakılar

(<https://www.tedris->

[maliyye.az/images/books//M%C3%BChasibat%20u%C3%A7otu%20ve%20audit.pdf](https://www.tedris-maliyye.az/images/books//M%C3%BChasibat%20u%C3%A7otu%20ve%20audit.pdf)):

- İqtisadi inteqrasiya. Birlik müxtəlif formalarda ola bilər. Məsələn, bəzi şirkətlər öz bizneslərini başqa birgə müəssisədə təşkil edirlər. Digər firmalar müstəqil bir mühitdə həm daxili, həm də xarici bazarlarda fəaliyyətlərini ayrıca məhsul xətti vasitəsilə təşkil etməyə çalışırlar. Üçüncü qrup həmkarlar ittifaqı iş mühitinə cavab verir. Bu zaman istehsal, təchizat, satış, maliyyə və uçot funksiyaları ayrı-ayrı proses-istehsal bölmələrinə inteqrasiya olunur;

- Korporativ beynəlmilləşməyə misal olaraq digər xarici şirkətlərin səhmlərinin alınması və ya müəyyən törəmə müəssisələrinin tam alınması;

- Beynəlxalq maliyyə bazarının inkişafı dünyanın birjalarında qiymətli kağızların alınıb-satılması deməkdir.

- Beynəlxalq kapital bazarının yaradılması. Potensial investorlar maliyyə şəffaflığını tələb edirlər. Buna görə də investorlar investisiyalarının necə xərcləndiyini izləyə bilməlidirlər.

- Beynəlxalq Korporasiyaların (TMK) gücləndirilməsi. Belə birliklər ilk dəfə 50-60 il bundan əvvəl yaranıb. O zaman onların təsiri cüzi idi. Müasir dünyada isə böyük beynəlxalq korporasiyalar öz iqtisadi və siyasi güclərini möhkəmləndirirlər. Müxtəlif ölkələrin statistik məlumatlarının müqayisəliliyi problemi TMC-nin həyata keçirilməsi kontekstində xüsusilə aktualdır. Buna görə də beynəlxalq hüquqa görə, TMK filialı qəbul edən ölkənin qanunlarına və mühasibat standartlarına əsaslanmalıdır. Müvafiq olaraq, müxtəlif ölkələrin maliyyə hesabatlarını müqayisə etmək qeyri-mümkündür və nəticədə konsolidə edilmiş hesabat prosesi mürəkkəbdir;

- Beynəlxalq statistika. Ölkənin iqtisadi riski beynəlxalq statistikada müqayisə edilməlidir.

Beləliklə, statistik və statistik modellər arasında uyğunsuzluq problemi qeyri-adi deyil və Azərbaycanda da rast gəlinir. Bu gün problem qlobal xarakter daşıyır. Maliyyə hesabatlarının hazırlanması və istifadəsi zamanı bütün dünyada maliyyə hesabatlarının uyğunlaşdırılması problemi yaranır. Xüsusilə, mühasibat uçotunun prinsip və üsullarının yaxınlaşması, uçot və mühasibat uçotunun əlaqələndirilməsi kimi məsələlər dünyanın müxtəlif ölkələrində çox mühümdür.

Hazırda bu problemə iki yanaşma mövcuddur: uzlaşma və standartlaşdırma. Bu terminlər çox vaxt sinonim kimi istifadə olunur və bəzən fərqli mənalar da verə bilər. Məsələn, meyarların müəyyən edilməsi prinsiplər və onlara aid ola biləcək variantlar arasında seçim etmək məsələsidir. Birlik müxtəlif səviyyələrdə harmoniyadır.

Müxtəlif mühasibat uçotu sistemlərinin vahidliyi ideyası Avropa İttifaqında həyata keçirilmişdir. Bu konsepsiyanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hər bir ölkə öz mühasibat uçotu və hesabat sistemi modelini təqdim edə bilər. Əsas odur ki, bu meyarlar Aİ-nin digər ölkələrində tətbiq olunan meyarlarla ziddiyyət təşkil etməməlidir, başqa sözlə, bir-biri ilə “uyğun” olmalıdır. O vaxtdan bəri onlar riyazi inkişaf konsepsiyasını hazırlamaq üçün Avropa İttifaqında riyaziyyat və riyazi problemlər üzrə tədqiqat qrupunun yaradılması üzərində işləyirlər. Onun fəaliyyəti Dövlət Müəssisələri haqqında Qanunun tərifinə əməl olunması prosesinin bir

hissəsi kimi nəzərdən keçirilib. Tədqiqatın nəticələri siyasət sənədi kimi dərc edilib və Aİ ölkələrinin mühasibat və mühasibat uçotu sistemlərində istifadə üçün tövsiyə olunub (Qalaqan A.M. 2018: c.111).

Mühasibat uçotu sisteminin standartlaşdırılması ideyası mühasibat uçotunun inteqrasiyası prosesində həyata keçirilmişdir. Bu fikir Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Komissiyası tərəfindən həyata keçirilir. Bu yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hər hansı bir ölkədə istənilən vəziyyətə tətbiq edilən eyni standartları hazırlamaq üçün milli standartlara ehtiyac yoxdur.

MHBS Komitəsi 2000-ci ilə qədər uzlaşma və standartlaşdırmaya nail olmağı hədəfləyir. Prosesdə komitə mühasibat uçotu ilə bağlı məsələlərin yeni keyfiyyətli həll yollarını nəzərdən keçirdi və nəticələr milli standartların uzlaşdırılması üçün əsas rolunu oynamalı idi.

2001-ci ildə MHBS Komitəsi unifikasiyanı nəzərdə tutan yeni qanun layihəsini təsdiq etdi.

İnteqrasiya informasiyanın daha səmərəli və keyfiyyətini təmin etmək üçün komitələr və milli tənzimləyici orqanlarla işləmək deməkdir. Başqa sözlə, inteqrasiyadan fərqli olaraq, konsolidasiya MHBS Komitəsi və milli tənzimləyici orqanlar tərəfindən daha dəqiq və effektiv qərarlar axtarmaq və inkişaf etdirmək üçün birgə səy kimi başa düşülməlidir. Giriş prosesi MHBS Komitəsinin Nizamnaməsi və Siyasətlərində müzakirə edilən bir çox spesifik tədbirlərlə təsvir edilmişdir. Bunlardan ən mühümləri aşağıdakılardır: bir neçə milli siyasət qurumlarının Komitənin tərəfdaşları kimi tanınması; Komitənin dövlət tənzimləyiciləri ilə müntəzəm (ən azı rüblük) kollegiya iclasları; İş prosesinin koordinasiyası; Xüsusi dövlət siyasət qurumları ilə əlaqə saxlamaq üçün məsul Müşahidə Şurasının üzvlərinin təyin edilməsi; Standartların qəbulu proseslərinin dizaynı; Birgə müəssisənin yaradılması.

2002-ci ildən bəri aparılan tədqiqatlar maliyyə hesabatları üçün ümumi qlobal dilin yaradılması istiqamətində mühüm irəliləyiş əldə etmişdir. İnteqrasiya edilmiş dünya dilli səhmlər birjada listelenen şirkətlər üçün ən vacibdir. İnteqrasiya prosesində növbəti addım müxtəlif ölkələrin ictimai hesabatlılıq sistemlərinin

söylərini birləşdirmək və daha sıx əməkdaşlıq etməkdir. Proqramın əsas funksiyaları aşağıdakılardır (Blatov H.A. 2010: s.132):

- Milli hökumətlərdə;
- işəgötürənlərin qanuni tələb olunan tətbiqi işəgötürənlərin xarakteri;
- Konvergensiyaya maneələrin aradan qaldırılması (məsələn, maliyyə hesabatları ilə vergi qanunları arasındakı əlaqə);
- Əməliyyat orqanları (inkişaf bankları, qiymətli kağızlar üzrə komissiyalar və s.);
- MHBS ilə bağlı milli standartların uyğunluğunun təşviq edilməsi;
- MHBS uyğunluğunu təmin etmək üçün effektiv və real prosedurların yaradılması

Milli Səviyyəli İnkişaf Orqanları üçün (Maliyyə Nazirliyi, Mərkəzi Bank):

- Konvergensiya prosesinin və son tarixlərin tamamlanması;
- Milli standartlar və MHBS arasında əsas fərqlərin aradan qaldırılmasına yönəlmiş prosedurlar;
- MHBS-nin hazırlanması prosesinə mühüm yanaşma.
- Mühasib (Mühasib):.
- MHBS yeniləmələri;
- İnkişaf planlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün standartların işlənilib hazırlanmasında hökumətə və digər orqanlara köməklik göstərmək;
- MHBS çərçivəsinin inkişafı ilə bağlı məlumatların yayılması üçün praktiki planın xüsusi dizaynı.
- Maliyyə məlumatlarının tərtibçisi:
- Kriteriyaların hazırlanması prosesində fəal iştirak etmək;
- Mövcud vakansiyaları müəyyən etməklə MHBS-ları hazırlamaq və tətbiq etmək.
- Ali təhsil müəssisələri:
- MHBS-ni əsas mühasibat uçotu kurslarına daxil edin.
- Analitiklər və investorlar:

- Milli maliyyə hesabatı standartlarının MHBS-larla əlaqələndirilməsini təşviq etmək səyləri;

- MHBS-nin hazırlanmasında fəal iştirak etmək (xüsusilə istifadəçi ehtiyaclarını müəyyən etmək üçün);

- MHBS hesabatları ilə işləməyən işçilərin təlimi.

Hər bir ölkədə inteqrasiyanın əsas məqsədi hər bir ölkənin vəziyyətini nəzərə alaraq MHBS-ları qəbul etməkdir. Azərbaycanda layihə yekunlaşmaq üzrədir.

Maliyyə hesabatlarının çevrilməsi prosesi layihələndirmə firmaları daxilində mühasibat uçotu sistemi üçün xarakterikdir. Müvafiq olaraq, jurnal-yazıların, iş qrafiklərinin (Vədo-körpülərin), baş kitab və şirkətin maliyyə-maliyyə fəaliyyətinin mühasibat uçotu sistemlərində istifadə olunan mühasibat xülasələrini bir araya gətirmək lazımdır.

Hesabat aşağıdakılardan istifadə etməklə yenilənib:

- Qısa keçid cədvəli;

- Dəyişikliklərin mühasibat yazılışlarının həcmi göstərən iş vərəqləri;

- Proses sənədlərini təşkil etmək üçün tələb olunan konversiya mühasib qeydlərinin jurnalları;

- Mühasibat sahələrinə görə xüsusi çevrilmə cədvəlləri.

Maliyyə hesabatlarında dəyişiklik edildikdə, balans hesabatında, eləcə də mənfəət və zərər haqqında hesabatda olan göstəricilər yenidən hesablanır. Onlar digər hesab növlərinə etibar edirlər. Təfərrüatlar şirkət tərəfindən qəbul edilmiş uçot siyasətinin xüsusiyyətlərini və dəyişdirmə mexanizmlərini göstərir.

Aşağıdakı addımların hər biri verilənlərin çevrilməsi üçün ardıcılığın həyata keçirilməsini gözləyərək yerinə yetirilməlidir:

- Beynəlxalq maliyyə hesabatı meyarlarının məzmununun məzmununu bilmək. Dəyişiklik qüvvəyə minməzdən əvvəl maliyyə açıqlaması formalarının paketi təqdim edilməlidir. Eyni zamanda, MHBS hesabatlarının hazırlanması üçün mühasibat uçotu çərçivəsi müəyyən edilməlidir;

- Milli statistik məlumatların qismən açıqlanması;

- Hesab balansının və ehtiyatların açıqlanması;

- Mühasibat uçotunun əsaslarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üçün milli hesabatlarla hesabların (əməliyyatların) balansının korrektə edilməsi;

- Komanda amilləri beynəlxalq standartlara uyğun qiymətləndirir və onlar əsasında hesabat formalarını dolduracaq;

- Dəyişikliklər haqqında məlumatı təşkil edin.

Xülasə dəyişən cədvəlləri yuxarıda göstərilən bütün funksiyaları yerinə yetirmək üçün istifadə olunur. Qısa keçid cədvəlinin strukturunu aşağıdakı bloklar kimi ümumiləşdirmək olar:

- Mühasibat uçotu hesablarında ticarət balansı;

- Beynəlxalq standartlara uyğun olaraq mühasibat uçotu əsasında hesablara tətbiq edilən qalıqları (əməliyyatları) tənzimləmək;

- Beynəlxalq məlumat məsələlərinin qəbulu. Bu blok çevrilmənin son nəticəsidir və iki sütunu birləşdirir; Beynəlxalq bəyanatın məzmunu və beynəlxalq bəyanatın kodunda və adında məbləğin cəmi.

İcmal konvertasiya cədvəlinə həm balans hesabatı, həm də mənfəət və zərər hesabatı daxildir.

Xülasə çevirmə cədvəllərində məlumatların bütövlüyünə nəzarət vasitəsi kimi, bütün nəticələri aşağıdakı sütunlarda yoxlamaq vacibdir: "Hamı başlanğıcda", "Hamı sonda" və "Məbləğ". Məlumatların idarə olunmasının asanlıığı təqdimatın mürəkkəbliyini nümayiş etdirir.

İstinad məlumatları aşağıdakı qaydalara əsasən təsnif edilməlidir (Abbasov Q., Sabzəliyev S. 2013: s.98):

- Hər bir hesabla əlaqəli element olmalıdır;

- Maddələrin sinfi hesabatın sinfinə uyğun olmalıdır. Əgər hesab aktivini uçota alırsa, o zaman maddənin özü aktivin növünü göstərməlidir və i.a;

- Nəzərə almaq olmaz ki, həmin obyektləri ümumiləşdirərkən düzgün qruplaşdırmaq üçün cədvəldəki sətirləri müəyyən etmək üçün nəzərdə tutulan obyektlərin kodları və adları məlumat vərəqlərində göstərilən cədvəllərin sıralarına uyğun olmalıdır.

Ticarət balansının həcmnin daha da aydınlaşdırılması ehtiyacı siniflərin dəyişdirilməsinə səbəb oldu.

Ümumiyyətlə, mübadilə cədvəli balansından ümumi məlumat sifariş daxilolmalarının miqdarını qiymətləndirmək kifayət deyil. Burada ayrı-ayrılıqda məlumatları yoxlamaq lazımdır. İş vərəqləri bu cür məlumatları toplamaq və emal etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu cədvəllərin köməyi ilə aşağıdakı hərəkətlər həyata keçirilir:

- Sənədlərin toplanması;
- Statistik məlumatların inteqrasiya olunmuş şərh;
- Proqram sənədlərinin həcmi qiymətləndirmək;
- Dövlət mühasibat uçotu sistemində naməlum aktiv və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi.

İş dəftərlərinin böyük həcmdə olması mühasibat uçotu obyektlərinin xassələri, ilkin məlumatların strukturunda olan fərqlər, mühasibat uçotunun müxtəlif aspektləri üzrə formal uçot metodlarının fərqliliyi ilə izah olunur.

İş vərəqlərinin sayı təşkilatın spesifik xüsusiyyətlərindən, uçot mühitindən və dəyişiklik prosesinin strukturundan asılıdır.

Dəyişiklik jurnalları və xüsusi dəyişiklik cədvəlləri iş kitablarının əlaqələndirilməsində, dəyişiklik prosesinin əlaqələndirilməsində, menecerlər arasında iş sahələrinin bölüşdürülməsində, həmçinin nəticələrin konsolidasiyasında və dəyişiklik strategiyalarının ardıcılığının təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Dəyişiklik Sənədi Jurnalı iş vərəqinin nəticələrinə əsaslanan proseslər sənədlərini təşkil etməkdir. Jurnal çevirmə cədvəllərində standartlaşdırılmış məbləğləri göstərən qəbzləri və qəbzləri göstərməlidir.

Dəyişiklik Sənədi Jurnalı aşağıdakı qeydləri siyahıya alır:

- Qeyd nömrəsi: Burada uçot vahidinin kodu və seriya nömrəsi göstərilir. Məsələn, TTA 111 - "Torpaq, binalar və avadanlıqlar";
- Mətnlərin məzmunu: Bu tələb mətnlərin qısa xülasəsini əks etdirir;
- Əsas: Burada biz beynəlxalq standartların mövzularını əhatə edirik. Bunun əsasında müvafiq düzəlişlər edilir və xülasə təqdim edilir;

- raznoska: raznoska kredit kartı ödənişlərini və cədvəl məsələlərinin işlənəcəyi fakturaları göstərir;

- Kəmiyyət: Siyahılardan istifadə edilərsə, cədvəllərarası istinadların köməyi ilə müvafiq iş axınlarının nəticələrindən daxilolmaların miqdarı avtomatik olaraq çıxarılır;

- Dönüşüm: Bu parametr əsas komponentlərdə etiketlenmiş məbləği göstərmək üçün istifadə olunur.

Fərdi keçid cədvəlləri strukturlaşdırılmış keçid cədvəllərinin xüsusiyyətlərini təkrarlayır. Onlar özləri bəzi iş axınının xülasəsidir və jurnal cədvəllərini dəyişdirirlər. Xüsusi çevirmə cədvəlləri hesabat dəyişiklikləri ilə bağlı işi çoxsaylı serverlər arasında yaymağa imkan verir. Daha dəqiq desək, hər bir menecərə sənədin bir və ya bir neçə versiyası verilir. Hər bir komponent üçün aşağıdakı tələb olunan dəyişiklik prosesləri həyata keçirilir:

- Xüsusi konversiya cədvəlinə ilkin statistik məlumatların daxil edilməsi;

- İş qrafikinin tərtibi;

- Dəyişiklik qeydləri jurnalını doldurmaq;

- İş kitablarından və jurnallardan alınan məlumatlar əsasında xüsusi konvertasiya cədvəllərinin tamamlanması.

1.3. Koronavirus pandemiyası şəraitində mühasibat uçotunun təşkili problemləri

Koronavirus pandemiyasının (COVID-19) 2020-ci ilin birinci yarısında yayılması qlobal iqtisadiyyata mənfi təsir göstərmişdir. 2020-ci ilin iyun-iyul aylarında simptomlar bir çox ölkədə pandemiyaların sayının azaldığını göstərməyə başladı. Liderlər tədricən məhdudiyyətləri qaldırmağa və ya azaltmağa başladılar. Bu tendensiya qlobal maliyyə və əmtəə bazarlarında canlanmanı dəstəklədi. Bununla belə, ölkədə pandemiyanın maksimal həddi 2020-ci ilin iyun-iyul aylarında əldə edilib və nəticədə qapadma tədbirləri daha da gücləndirilib.

Bu tədbirlər yeni koronavirusa yoluxma hallarının tədricən azalmasına səbəb olub və 2020-ci ilin avqust ayına kimi bir çox hökumət məhdudiyyətləri, o cümlədən Azərbaycan Respublikası hökuməti məhdudiyyətləri azaltmağa başlayıb. 2020-ci ilin dekabrında COVID-19-un ikinci dalğası ölkəni işğal etdi. Azərbaycan Respublikası hökuməti pandemiyanın yenidən monitorinqi üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirib. Bu qrup öz işinin böyük hissəsini Azərbaycan Respublikasında həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı neft və qazın qiymətinə xüsusilə həssasdır. Son illərdə Azərbaycan Respublikası Hökuməti daha tarazlaşdırılmış iqtisadiyyata keçidi sürətləndirmək və onun neft-qaz sektorundan asılılığını azaltmaq üçün böyük iqtisadi və sosial islahatlara başlamışdır (https://mjfinance.az/audit_reyi/Audit_2020.pdf).

2019-cu ildə ARMB Azərbaycan manatının sabitliyini qorumaqla monetar şərtləri yumşaltmağa davam edib. Nəticədə Mərkəzi Bankın yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsi 9,8%-dən 7,5%-ə endirilib. Eyni zamanda Azərbaycan manatının sabitliyini 1 milyon 700 min dollar səviyyəsində saxlamaq üçün eyni vaxtda mühüm valyuta hərracları keçirilib. 2020-ci ilin mart-iyun aylarında ölkədə COVID-19 ilə mübarizə üçün gətirdikə məhdudlaşdırıcı tədbirlər iqtisadi fəallığın səviyyəsini və ümumi xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə azaldıb. Cəmiyyətdən ayrılıq və eyni zamanda karantin tədbirləri pərakəndə satış, nəqliyyat, səyahət, ictimai iaşə, mehmanxana, əyləncə və bir çox digər obyektlərin bağlanmasına səbəb olub. Beynəlxalq ticarət fəallığı da əhəmiyyətli dərəcədə azalıb.

Nəticədə neftin qiyməti tarixdə ən aşağı səviyyəyə düşdü və eranın sonuna kimi bərpa olundu. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və ARMB COVID-19 pandemiyasının yaratdığı iqtisadi böhranla mübarizəyə dəstək paketi təqdim edib. Bu tədbirlər təsirə məruz qalmış sektorlara kredit verilməsi ilə bağlı bəzi tənzimləyici məhdudiyyətləri yüngülləşdirməyə, işsizlərə və maliyyə sektoru mənbələrinə ödənişlərə çıxışı saxlamağa və COVID-19 tədbirləri nəticəsində müştərilər üçün likvidlik çatışmazlığının qarşısını almağa kömək edəcək. 23 aprel 2020-ci il tarixində IRBC sistem əhəmiyyətli banklar üçün minimum tələb olunan kapital tələbini 12,0%-dən 11,0%-ə, banklar kimi bütün digər banklar üçün isə 10,0%-dən 9,0%-ə endirmək qərarına gəlib.

Hesabat dövrü üçün 1 yanvar 2020-ci il tarixindən etibarən aşağıdakı yeni standartlar və ya ondan sonra mövcud standartlara edilən dəyişikliklər və dəyişikliklər MHBS tərəfindən qəbul edilir. Bu düzəlişlərin MHBS-a tətbiqi cari il üçün hesabatın məbləğinə təsir göstərməmişdir, lakin Qrupun gələcək fəaliyyətinə təsir göstərə bilər.

Cədvəl 1: 2020-ci ildə ildə qüvvədə olan standartlar, şərhlər və mövcud standartlara düzəlişlər

Yeni və yenilənmiş MHBS-lər	Trarixdən başlayaraq qüvvədə olacaq
MHBS Standardlarındakı Konseptual Çərçivəyə olan İstinadlara Dəyişikliklər Müəssisənin Tərifləri - MHBS 3 Müəssisə Birləşmələrində Dəyişikliklər	1 yanvar, 2020
Materialın Tərifləri (BMS 1 və BMS 8-də dəyişikliklər)	1 yanvar, 2020
Faiz etalonunun düzəldilməsi (BMHS 9, BMS 39 və BMHS 7-yə dəyişikliklər)	1 yanvar, 2020
COVID-19 ilə əlaqəli Kirayə Güzəştləri (BMHS 16-ya dəyişikliklər)	1 yanvar, 2020
BMHS 17 Sığorta müqavilələri	1 yanvar, 2023

Mənbə: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zrJyD5EphkUJ:https://www.asb.az/files/hesabatlar/31.03.2021/asb_fs_2020_aze.pdf+%&cd=9&hl=ru&ct=clnk&gl=az&client=avast-a-1

Pandemiya zamanı müəssisələr Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarına (BMHS) uyğun olaraq hazırlanmış maliyyə hesabatlarında, maliyyə hesabatlarına qeydlər və əməliyyat şəraitinə əlavələr ilə pandemiyanın müddətini tənzimləməli və yenidən qiymətləndirməlidir.

Eyni zamanda, auditorlar bu maliyyə hesabatlarını beynəlxalq audit standartlarına uyğun olaraq nəzərdən keçirərkən yuxarıda göstərilən düzəlişlərin və qərarların düzgünlüyünü təmin etmək üçün müvafiq audit prosedurlarını yerinə yetirmələrini təmin etməlidirlər.

Təbii ki, bu təsirlər müxtəlif müəssisələrdə fərqlidir və pandemiya davam etdiyi üçün gələcək artım və yan təsirləri proqnozlaşdırmaq mümkün olmadığından tam dəqiqliklə hesablana bilməz. Hər bir halda, təsəvvür edə bilməyəcəyimiz maneələrə baxmayaraq, onlar bunu ələ keçiriblər”.

Birincisi, maliyyə hesabatlarını tarixə görə qruplara bölmək məqsədəuyğun olardı:

Müvafiq mühasibat uçotu standartlarının (31 dekabr 2019-cu il və ya pandemiya dövründə bitən il və ya dövr üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları (BMHS), Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (BMHS)) tam tətbiqi ilə aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilməlidir:

a) Nəzərə alın ki, pandemiya 2019-cu ilin dekabrında Çinin Uhan şəhərində baş verib, lakin koronavirusun və ÜST-nin yayılması əsasən 2020-ci ilin əvvəlində olub. Buna görə də, Azərbaycan Respublikası da daxil olmaqla bir çox ölkələrdə (Çin istisna olmaqla) şirkətlər 2020-ci ildə pandemiya ilə bağlı məlumat alıblar və balans hesabatı tarixindən sonra qiymətləndirilməlidirlər (BMS 10).

Digər tərəfdən, infeksiya 2019-cu ilin sonunda Çində aşkar edilsə də, əslində 2020-ci illərin əvvəllərindən bəri əksər digər ölkələrdə geniş yayılıb.

Başqa sözlə, bir çox ölkələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün bu, balans hesabatı tarixində (31 dekabr 2019-cu il və ya daha əvvəl) şərtləri təsdiq edən hadisə deyil, yəni balans tarixindən sonra yaranan şərtləri təsdiq edən hadisədir.

Buna görə də, bu, 31 dekabr 2019-cu il tarixində başa çatan il və ya dövr üçün və ya pandemiya dövründə maliyyə hesabatlarında düzəliş tələb etməyən və balans hesabatında hər hansı düzəliş tələb etməyən balans hadisələrinə aiddir.

Bununla belə, müəssisələr hesabat tarixindən sonra pandemiya haqqında aşağıdakı məlumatları hadisənin əvvəlində maliyyə hesabatlarına müvafiq

qeydlərdə açıqlamaladırlar: - hadisənin xarakteri (pandemiya); və - maliyyə təsiri və ya belə qiymətləndirmənin aparılmasının mümkünsüzlüyü haqqında hesabat.

(b) Pandemiyadan təsirlənən bizneslər, xüsusən də kiçik və orta sahibkarlıq yenidən qiymətləndirilməlidir. Fasiləsiz davam etmək imkanında əhəmiyyətli qeyri-müəyyənliklərin olub olmadığını müəyyən etmək üçün müxtəlif araşdırmalar aparılmalıdır. Bu qeyri-müəyyənliklər nəticəsində biznesin müddəti ilə bağlı əlavə qeydlər edilə və ya maliyyə hesabatlarının hazırlanması prinsiplərinə yenidən baxıla bilər.

Qeyd edildiyi kimi, koronavirus infeksiyasının yayılması, eləcə də daha ətraflı məlumatın 2020-ci ilin əvvəlində başlaması nəzərdə tutulur. 2019-cu ildən sonra tamamlanacaq il və ya dövr üçün hazırlanan maliyyə hesabatlarında pandemiya olması nəzərdə tutulan və ya düzəliş tələb etməyən hadisə qiymətləndirilərkən daha dərin peşəkar qərar qəbul edilməlidir.

Bir sözlə, bu pandemiya 31 yanvar 2020-ci il və ya ondan sonra hazırlanmış il və ya dövr üçün hazırlanmış maliyyə hesabatlarına düzəlişlər edilməsini tələb edən hadisə kimi tanınmalıdır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, müəssisələr ilk növbədə əməliyyatların davamlılığını təmin etmək və ya maliyyə hesabatlarının hazırlanması prinsiplərinə yenidən baxmaq imkanlarını qiymətləndirərək nəticələr haqqında müvafiq qeydlər etməlidirlər.

Bundan əlavə, peşəkar hesabat və mühasibat uçotu fərziyyələrinə əsaslanan maliyyə hesabatlarının bütün sahələri təhlil edilməli və lazım gəldikdə düzəliş edilməlidir.

II FƏSİL. KORONAVİRUS (COVID 19) PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİNİN, HÜQUQİ BAZASI, BU SAHƏDƏ MÜASİR TENDENSİYALAR VƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏDƏN İSTİFADƏNİN ZƏRURİYYƏTİ

2.1. Koronavirus pandemiyası ilə əlaqədar xərclərin uçotunun təşkili xüsusiyyətləri

Yeni koronavirusun bütün dünyada sürətlə yayılması ilə beynəlxalq və yerli bizneslər pandemiya, karantin və hökumətin epidemiya ilə mübarizə üçün yaratdığı yeni problemlərlə üzləşirlər. Bu amillər biznes təşkilatları və əmək münasibətləri üçün mövcud qaydaları həmişəkindən daha vacib edir. Azərbaycan hökuməti ölkədə iqtisadiyyata dəyən zərərin, məşğulluğa və sosial təminatla dəyən zərərin azaldılması məqsədilə yeni Fəaliyyət Planı həyata keçirib.

Prezidentin 4 aprel 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Tədbirlər Planında koronavirusun yayılmasının mənfi təsirlərinin azaldılması üzrə üç qrup nəzərdə tutulur (<https://www.bdo.az/az-latn-az/m%C9%99qal%C9%991%C9%99r/qayda%C9%99t-koronavirus-iqtisadiyyat-t%C9%99təhlükəsizliyin%20azaldılması-%C9%99dbirl%C9%99r-plan%C4%B1-q%C9%99bul-edildi>):

1. İqtisadi inkişafa və sahibkarlığa dəstək;
2. Məşğulluq və Sosial Təminat;
3. Makroiqtisadi və maliyyə sabitliyi.

Bu tədbirlər öz növbəsində məzmun və müddətə görə qruplaşdırılır.

Fəaliyyət planında müxtəlif mənbələrdən ödəniləcək kompensasiyanın məbləği barədə məlumat verilir. Bundan əlavə, hər bir tədbirin icra müddəti və səlahiyyətli orqanlardan məlumat əldə etmək olar.

Dünyada milyonlarla insanı əhatə edən böhran olaraq xarakterizə edilən koronavirus (COVID-19) epidemiyası məşğulluğun kəskin dəyişməsinə və işlərin kəsilməsinə səbəb olub.

COVID-19 təkcə dünya sağlamlığı üçün deyil, həm də iqtisadiyyat üçün fəvqəladə hal kimi tanınmalıdır. Dörd ən böyük audit firmasından biri olan Ernst & Young (2020), müəssisələrin tədarük zəncirində itkilər və fasilələrlə üzləşdiyini

və maliyyə bazarlarında əhəmiyyətli dəyişikliklərin olduğunu qeyd edir. 2019-cu ilin dekabr ayından etibarən xüsusilə iqtisadi bazarlarda və istehsal, turizm, mənzil və turizm sahələrində əhəmiyyətli iqtisadi təsirlər olmuşdur (Alao və Lukman, 2020: s.108). Covid-19-un yaratdığı qeyri-müəyyənlik səbəbindən şirkətlərin maliyyə hesabatları və auditləri təbii olaraq təsirləndi. Bu prosesdə bir sıra audit və audit agentlikləri, mühasibat uçotu və maliyyə alimləri və müxtəlif audit və konsaltinq şirkətləri biznesə istiqamət verə biləcək hesabatlar və araşdırmalar dərc ediblər.

Epidemiya müəssisədə uçot, hesabat, audit və daxili nəzarət proseslərinə təsir göstərir. Maliyyə hesabatları bu təlatümlü dövrdə şirkət və onun maraqlı tərəfləri arasında ünsiyyətdə mühüm rol oynaya bilər.

Pandemiya dövrlərində nəzarət və nəzarət mexanizmi kimi fəaliyyət göstərən mühasibat uçotu epidemiyanın təsirlərini və böhran dövründə qlobal, yerli və mikro səviyyədə hesabatlılıq ehtiyacını necə qarşılamağı istiqamətləndirə bilər. COVID-19 PROSESİNİN İQTİSADİ VƏ Sektoral təsirləri Vaxt baxımından maliyyə hesabatlarının təsdiq və təqdimat tarixi ilə üst-üstə düşən Covid-19, həmçinin maliyyə hesabatı proseslərində fasilələrə və mürəkkəbliyə səbəb olub. Belə qeyri-müəyyənlik mühitində ilk dəfə maliyyə hesabatlarını yoxlayacaq müəssisələr və auditorlar hesabat və audit prosesində bir çox naməlum məsələlərlə məşğul olmuşlar. Bütün bu vəziyyətə cavab olaraq, biznes maraqlı tərəfləri bizneslərdən fərqli ssenarilərə cavab verən keyfiyyətli, şəffaf məlumat tələb edirlər. biznesin davamlılığı və likvidlik, dəyərsizləşmə testləri, ehtiyatlar və gözlənilən kredit itkiləri, icarələr, müqavilə dəyişiklikləri, gəlir və əlaqəli pul vəsaitlərinin hərəkəti, ədalətli dəyərin ölçülməsi, Hökumətin faydaları və gəlir vergisi və s.. Bütün hesab sahələrinin araşdırılması lazım olduğu bildirilib. Bildirilir ki, pandemiyanın ən mühüm təsirlərindən biri “biznesin davamlılığı” kimi əsas fərziyyəni təhdid etməsidir. Normal biznes proseslərini davam etdirə bilməyən müəssisələr bağlanma təhlükəsi ilə üzləşdi. Bu mənada, müəssisələrin davamlılıq üçün mübarizə apardığı bu dövrlərdə audit və müstəqil audit daha da vacib olmuşdur. Bir çox tədqiqatda pandemiyanın müxtəlif audit mərhələlərinə, xüsusən də yeni audit tapşırığının qəbuluna, auditin planlaşdırılmasına və risklərin

qiymətləndirilməsinə, əhəmiyyətliyi, işin davamlılığına, audit sübutlarına və əsas audit məsələlərinə təsir etdiyi aşkar edilmişdir. Bu səbəbdən, müstəqil auditorlar audit riskini azaltmaq üçün audit prosesini bu vəziyyətə uyğun yanaşma ilə planlaşdırmalı və auditor hesabatını hazırlayarkən bu təsirləri hesabatda əks etdirməlidirlər.

Pandemiya dövründə biznes menecerləri, mühasiblər, daxili nəzarət ekspertləri və müstəqil auditorlar mövcud hadisələri nəzərə almaqla pandemiyanın təsirlərini və proseslərə əksini diqqətlə qiymətləndirməlidirlər. TÜRMOB (2020) Korona Virus Böhranı: Maliyyə Hesabatları və Audit üzrə Nəticələri hesabatında, epidemiya dövründə müstəqil auditorlar tərəfindən maliyyə hesabatlarının auditi üçün tətbiq tövsiyələridir (şirkətin fəaliyyət göstərdiyi digər şirkətlərlə auditorun fəal görüşləri; mühasibat uçotunun hazırlanmasında və auditin aparılmasında mümkün olan maddi-texniki problemlər üçün alternativ prosedurlar). COVID-19 pandemiyanın təsirinin geniş miqyaslı olduğu və buna görə də insanlar, müəssisələr və hökumətlər üçün geniş nəticələrə malik olduğu məlum olsa da, mühasibat uçotunun müxtəlif səviyyələrdə həyatın yenidən təşkili zamanı və sonrasında necə iştirak etdiyi barədə çox az şey məlumdur. pandemiya kimi böhran. Bu nöqtədə, pandemiya dövründə fəvqəladə mühasibat uçotu və idarəetmə təcrübələri, tədarük zəncirinin uçotu və idarə edilməsi ilə bağlı məsələlər vurğulanmalı olan məqamlardır. Mühasibat uçotunun pandemiya təhlükə verə biləcəyi tədqiqat mövzularından biri, tədarük zəncirində çatışmazlıq və pozulma zamanı təşkilatlara necə kömək edə biləcəyidir. Mühasibat uçotu məlumatları və idarəetmə sistemləri cəmiyyətin müxtəlif çatışmazlıq növlərini ödəmək ehtiyaclarına daha yaxşı xidmət etmək üçün necə uyğunlaşdırıla bilər? Digər məsələ “müasir pıratçılıq”la bağlıdır. COVID 19 pandemiyası bəzi kritik tibbi ləvazimatlara (məsələn, ventilyatorlar, testlər, peyvəndlər) gözlənilməz, eyni vaxtda və global tələbat yaratdı. Nəticədə bəzi ölkələrdə təşkilatlar “müasir pıratçılıq” hesab edilən hadisələri törədiblər. Müasir təşkilat praktikasında hakerlik müxtəlif formalarda mövcud olsa da, mühasibat uçotu ədəbiyyatında müasir hakerlik fenomeninə az diqqət yetirilmişdir. Müasir pıratçılığın necə

nəzəriyyələşdirilməsi və mühasibat uçotunun münaqişələrin həllinə necə daxil edilməsi kimi suallar bu sahədə gələcək tədqiqatlar arasında ola bilər. Yenə də mühasibat uçotu, görünürlük və idarəetmə-nəzarət, risklərin idarə edilməsi və digər sahələr arasındakı əlaqələrə, covid epidemiyasının görünməsinin formalaşdırılmasında hesablamaların necə aparılacağına, pandemiya dinamikasının görünən və ölçülə bilən olmasına töhfə verə biləcək. (Rinaldi və başqaları, 2020). COVID-19 böhranı sosial-iqtisadi statusdakı bərabərsizliklər səbəbindən dünya üzrə müxtəlif icmalara qeyri-mütənasib şəkildə təsir edib. Bununla belə, icmanın demoqrafik göstəriciləri və sağlamlıq problemlərinə həssaslıq arasındakı əlaqələrdə mühasibat uçotunun rolu haqqında kifayət qədər məlumat yoxdur. Bu səbəbdən sağlamlıqda bərabərsizliyin qarşısının alınmasında mühasibat uçotunun roluna dair fənlərarası tədqiqatlar mümkün olacaqdır. Bundan əlavə, pandemiyanın mühasibat uçotu təhsilinə təsiri və onun mühasibatlıq peşəsinə əks olunması ilə bağlı tədqiqatlar potensial tədqiqat mövzularıdır.

Covid 19-un Maliyyə Hesabatlarına və Auditinə Təsirləri Dörd böyük audit şirkəti arasında olan Price Waterhouse Cooper (PWC) və Ernst & Young (EY) audit şirkətləri Covid-19-un mühasibat uçotu və hesabatlılığa təsiri ilə mübarizə aparmaq üçün aşağıdakı tövsiyələri veriblər:

Bundan əlavə, debitor borclarında, kreditlərdə və investisiyalarda mümkün dəyərsizləşmə nəzərdən keçirilməlidir.

Ədalətli dəyərin ölçülməsinə təsiri iştirakçıların hesabat tarixində baş verən hadisənin onların qiymətləndirmə fərziyyələrinə təsir edib-etməməsinə dair qiymətləndirmələrindən asılı olacaq. Şirkətlərdən, həmçinin, ümumi məqsədli maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri tərəfindən həmin maliyyə hesabatlarına əsaslanan qərarlara təsir edəcəyi əsaslı şəkildə gözlənilən müvafiq açıqlamalar verməsi tələb olunur. Pandemiya zamanı böyük öhdəlikləri və ya əhəmiyyətli sekuritləşdirilmiş öhdəlikləri olan firmalar öz öhdəliklərini cari bazar qiyməti yaxın əvəzədən istifadə etməklə ədalətli dəyərlə yenidən qiymətləndirə bilər ki, bu da ödənilməli olan məbləği və ümumi öhdəliyi azalda bilər. Bu, öhdəlik müqavilələrinin ədalətli dəyərin ölçülməsi variantını ehtiva etdiyi haldır. Ədalətli

dəyərdən istifadə edən firmalar çox vaxt iqtisadi çətinliklər zamanı bazar qiymətləndirmə metodlarından istifadə edən firmaları üstələyirlər. Bazar dəyəri metodu firmalara öz öhdəliklərini daha aşağı məbləğdə yenidən qiymətləndirməyə imkan verəcək. Ona görə də böyük borc öhdəlikləri olan şirkətlər bazar qiyməti metoduna keçir və daha az məbləğ ödəyir. Bununla belə, bu, firmanı daha kiçik aktiv bazası yaradaraq, öz aktivlərini yenidən qiymətləndirməyə məcbur edə bilər. Bununla belə, keçmiş araşdırmalar göstərdi ki, bazar kapitalından istifadə edən firmalar ciddi likvidlik çatışmazlığı ilə üzləşirlər və bəziləri hətta müflis olurlar. Bunun səbəbi, təşkilatlar böhran zamanı öz aktivlərini bazar dəyəri ilə qeyd etdikdə, aktivlərin dəyəri praktiki olaraq sıfıra bərabərdir. Buna görə də, maliyyə böhranı zamanı bazar dəyərinin firma üçün faydası mübahisəlidir.

Müqavilə və Borc Dəyişiklikləri: COVID-19 pandemiyasından təsirlənən şirkətlər əməliyyatların dayandırılması, yüksək əməliyyat xərcləri və ya itirilmiş gəlir səbəbindən pul vəsaitlərinin hərəkətində çətinliklərlə üzləşə bilər. Belə hallarda, onlar mövcud müqavilə razılaşmalarında hər hansı dəyişikliyin əhəmiyyətli dəyişikliyi və ya potensial olaraq müqavilənin ləğvini ifadə edib- etmədiyini nəzərə almalıdırlar. Müəssisənin MHBS 9-un gözlənilən kredit itkisi modelinə uyğun hər hansı maliyyə aləti olduqda, rəhbərlik COVID-19-un həmin modelə təsirini nəzərə almalıdır. Qiymətləndiriləcək alətlərə kreditlər, ticarət və digər debitor borcları, mənfəət və ya zərər vasitəsilə ədalətli dəyərlə ölçülməyən borc alətləri, müqavilə aktivləri, lizinq üzrə debitor borcları, maliyyə zəmanətləri və kredit öhdəlikləri daxildir. *Gəlirin müəyyən edilməsi: Virusun qarşısını almaq üçün atılan addımlardan sonra iqtisadi fəaliyyətin azalması nəticəsində biznes satışları və gəlirləri azala bilər.

* Pandemiya zamanı rahatlaşdırıcı Mühasibat Uçotu Qaydaları: Pandemiya zamanı iflasın və zəif performansın qarşısını almaq üçün mühasibat uçotu qaydalarını əymək və ya rəhbərliyə maliyyə hesabatlarında daha çox çeviklik vermək lazım ola bilər. Bununla belə, pandemiya zamanı çevik uçot qaydaları mühasibat məlumatlarının etibarlılığını azalda bilən mühasibat manipulyasiyası problemlərinə də səbəb ola bilər. Buna görə də hökumətlər firmaların çevik

olmasına imkan verən qanunlardan istifadə etməlidirlər, eyni zamanda onlara yanlış hesabat vermək azadlığı verməyəcəklər. Buna görə də, epidemiya zamanı mühasibat uçotu qanunları və təcrübələri rahatlaşdırılmamalıdır.

2.2. Koronavirus pandemiyası şəraitində vergi münasibətlərinin optimallaşdırılması

COVID-19-dan kənarında inklüziv və davamlı iqtisadi artımı dəstəkləmək üçün vergi siyasətləri əmək bazarında iştirak və bacarıqların inkişafını təşviq etməklə və biznes investisiyalarını, məhsuldarlığın artımını və yayılmasını artırmaqla məhsuldar amillərdən səmərəli istifadəni dəstəkləməlidir.

Struktur meyllər və problemlər vergi dizaynı, investisiya və iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə yenidən baxmağa sövq edir. Vergitutma və böyümənin təsiri ilə bağlı ədəbiyyat uzun müddətdir mövcud olsa da, son struktur meyllər yenidən düşünməyə vadar edir. Birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) genişləndirilməsi və qlobal dəyər zəncirlərinin (GVCs) dərinləşməsi, bazarın konsentrasiyasının dəyişməsi və beynəlxalq vergi sistemindəki əsaslı dəyişikliklər vasitəsilə davamlı qloballaşma vergi və investisiyalar arasında əlaqənin daha dərin təhlilini tələb edir. onun beynəlxalq aspektləri, eləcə də firmalar arasında necə dəyişdiyi. Investisiyaların iqlim məqsədlərinə necə dəstək ola biləcəyini anlamaq da lazımdır. Cəmiyyətlərin, işçilərin coğrafi hərəkətliliyinin artması və qeyri-standart əməyin artması da təkcə əmək təklifinin kəmiyyətinə deyil, onu kimin, necə, harada və nə ilə təmin etdiyinə diqqət yetirərək, əmək vergisi sistemlərinin roluna yenidən baxmağa sövq edir. Bacarıqlara əsaslanan texnoloji dəyişiklik, rəqəmsallaşma və avtomatlaşdırma bütün insan kapitalına investisiyanın mühüm rolunu vurğulayır. Məhsuldarlığın azalması, qeyri-maddi obyektlərin artan rolu, eləcə də firmalar arasında məhsuldarlığın yayılması ilə bağlı narahatlıqlar vergi siyasətlərinin məhsuldarlığın artımını, innovasiyaları, məhsuldarlığın yayılmasını və biznes dinamizmini necə dəstəkləyə biləcəyini nəzərdən keçirməyin vacibliyini vurğulayır.

Vergi strukturlarını iqtisadi fəaliyyətlə əlaqələndirən əvvəlki tədqiqatlar digər vergi kateqoriyalarına nisbətən vergilərin kapital və əmək gəlirlərinə mənfi təsirini vurğulamışdır. Əvvəlki araşdırmalar vergi qarışığının birbaşa vergilərdən daşınmaz əmlaka və ya istehlaka görə vergilər kimi dolayı vergilərə keçidinin artımı gücləndirə biləcəyini irəli sürmüşdür. Həm vergi səviyyələrinin, həm də strukturların ölkələr üzrə iqtisadi fəaliyyətə təsir göstərə biləcəyinə dair güclü sübutlar mövcuddur.

Vergilərin davranışa təsiri kontekstlər üzrə, xüsusən də inkişafın müxtəlif mərhələlərində olan ölkələr arasında dəyişə bilər və yaxşı vergi siyasətinin tərtibi artıq mövcud olan vergi sistemindən də asılı olacaq. Vergi sistemləri yanaşmasına uyğun olaraq, vergi qarışığının dəyişməsinin təhrifedici təsiri, məsələn, mövcud olan vergi qarışığından və islahat nəzərdə tutulduğu zaman tutulan vergi dərəcələrinin səviyyəsindən asılı olacaq. Vergi islahatı tövsiyələrinin özləri miqyasına görə azalan gəlirlər yarada bilər və onlar keçmişdə uğurla həyata keçirildiyi dərəcədə nüanslandırılmalı və hətta yenidən qiymətləndirilməli ola bilər. Bu tapıntılar həm də o deməkdir ki, iqtisadi fəaliyyətə vergi təsirləri çox geniş şəraitdə fərqli ola bilər və buna görə də siyasət tövsiyələri daha çox təcrid olunmuş məlumatlardan istifadə etməklə əlavə araşdırmalara əsaslanmalıdır.

İqtisadiyyat son onilliklər ərzində inkişaf etdikcə vergi strukturlarının təsiri dəyişə bilər. Əsas tendensiyalara rəqəmsallaşmanın genişləndirilməsi, aşağı faiz dərəcələri, qeyri-maddi obyektlərin artan nüfuzu və genişlənən bazar konsentrasiyası daxildir. Getdikcə artan beynəlxalq sübutlar göstərir ki, firma səviyyəsində qiymət artımları və sənaye konsentrasiyası xüsusilə rəqəmsal intensivlik və xidmət sektorlarında artmaqdadır. Firmaların daha yüksək qiymətlər götürmək qabiliyyəti rəqabətin intensivliyinin azalması ilə əlaqədar ola bilər; lakin bu, həm də ən məhsuldar firmaların bazarın daha böyük payını qazandığı “qalib-çoxunu alır” dinamikasının nəticəsi ola bilər. Daha yüksək qiymət artımları və aşağı rəqabət intensivliyi daha az investisiya ilə əlaqələndirilmişdir. Aşağı faiz dərəcələrinin uzun müddət davam etməsi artımı gücləndirən vergi siyasətlərinin

dizaynına təsir göstərə bilər (Auerbach A., Gale W. 2021), məsələn, aşağı dərəcələr sürətləndirilmiş və standart amortizasiya arasındakı fərqi daralda bilər.

Beynəlxalq vergi mənzərəsi də sürətlə inkişaf edir, bunu qanunla müəyyən edilmiş korporativ gəlir vergisi dərəcələrinin davamlı azalması, vergi güzəştlərinin genişlənməsi və mənfəətin dəyişməsi ilə bağlı davamlı narahatlıqlar sübut edir. İƏİT ölkələrində orta qanuni korporativ gəlir vergisi (CIT) dərəcəsi 2000-ci ildəki 32%-dən 2020-ci ildə təqribən 23%-ə enmişdir. Oxşar tendensiya eyni vaxtda 90-dan çox inkişaf etməkdə olan və inkişaf etmiş ölkə nümunəsində müşahidə edilir. Bundan əlavə, əksər böyük iqtisadiyyatlar indi dünya miqyasından ərazi sistemlərinə keçib və bu, vergi dərəcələrindəki fərqlərin potensial olaraq real iqtisadi qərarlar üçün daha aktual olduğunu göstərir. Bu fonu nəzərə alaraq, ölkələr vergi gəlirlərini saxlamaq və vergi dəqiqliyini təmin etmək zərurəti ilə artımı gücləndirən siyasətləri birləşdirmək problemi ilə üzləşirlər.

Biznesin vergitutma sahəsində rəqabət təzyiqləri sərmayələri təşviq etmək üçün vergi güzəştlərinin geniş tətbiqi ilə müşahidə edilə bilər. Bu stimullar investisiya fəaliyyətinin artması ilə, habelə daxili kapital qıtlığı və inkişafın maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin olmaması və ya bahalı olması səbəbindən hasilata, yerli məşğulluğa və məhsuldarlığa müsbət təsirlərin axtarışında istifadə olunur.

Vergi təşviqləri çox vaxt ölkə üçün əhəmiyyətli xərclərə səbəb olur və onların istifadəsi faydalarının bu xərclərdən üstün olub-olmadığını anlamaq üçün diqqətli monitorinq və təhlilə layiqdir. Səhv dizayn edilmiş təşviqlər əhəmiyyətli investisiya artımı yaratmadan gəlirin artırılması imkanlarını məhdudlaşdıra bilər, bununla da daxili resursları səfərbər etmək və investirlərə gözlənilməz gəlirlər yaratmaq söylərini məhdudlaşdıra bilər və ya məhsuldarlığa və məşğulluğa məhdud təsirlərlə aşağı keyfiyyətli investisiyalar verə bilər. Buna görə də, bu təşviqlərin yaxşı tərtib edilməsi, şəffaf olması, əlavəliyi maksimum dərəcədə artırmaq və gözlənilməz gəlirləri minimuma endirmək vacibdir.

Müsbət yayılmaları maksimum dərəcədə artırmaq üçün investisiya vergisi təşviqləri karbonsuzlaşdırma strategiyalarını inkişaf etdirmək, iş keyfiyyətini

yaxşılaşdırmaq və ya yerli təchizat əlaqələrini yaxşılaşdırmaq kimi daha geniş siyasət məqsədlərinə uyğun olmalıdır.

İnvestisiya vergisi güzəştlərinin təsiri onların dizaynından asılıdır; Xərclərə əsaslanan təşviqlərin gəlirə əsaslanan təşviqlərdən daha yaxşı nəticə göstərə biləcəyini sübut edən sübutlarla, baxmayaraq ki, onlar hələ də əhəmiyyətli xərcləri əhatə edə bilər.

İnvestisiya vergisi güzəştlərinin məsrəfləri və faydaları yüksək dizayna və kontekstə xasdır və həmişə yaxşı başa düşülmür. Vergi güzəştlərinin faydalarına dair empirik sübutlar məhduddur, lakin indiyə qədər sübutlar təşviqlərin dizaynının onların uğurları üçün kritik olduğunu göstərir.

Xərclərə əsaslanan təşviqlər (məsələn, sürətləndirilmiş amortizasiya, ehtiyatlar və kreditlər) birbaşa investisiya xərclərini hədəflədikləri üçün əlavə investisiyaların yaradılması ehtimalını artırır. Digər tərəfdən, gəlirə əsaslanan təşviqlərin dəyəri (məsələn, azaldılmış dərəcələr və istisnalar) firmanın mənfəət dərəcəsi ilə əlaqədardır. Bu, güzəştli rejimdən asılı olmayaraq inandırıcı şəkildə sərmayə qoymuş şirkətlərə fayda verə bilər. Bəzi ədəbiyyat inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda gəlirə əsaslanan təşviqlərə məhdud investisiya cavablarını təklif edir. Bunun əksinə olaraq, xərclərə əsaslanan təşviqlərin OECD ölkələrində investisiyaları artırdığını göstərən dəlillər var.

Son tədqiqatlar göstərir ki, vergilərə investisiya reaksiyaları müxtəlif firmalar arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Empirik tədqiqatlar, ümumiyyətlə, biznes vergisi ilə investisiya arasında mənfi korrelyasiya tapır. Daha yüksək korporativ gəlir vergisi, investisiyaya görə vergidən sonrakı gəlirləri azaldaraq, bəzi firmaların bəzi investisiya layihələrindən imtina etməsinə, miqyasının azaldılmasına və ya başqa yerə köçürülməsinə səbəb ola bilər.

COVID-19 böhranından sonra, eləcə də cəmiyyətlər kontekstində, xüsusilə aşağı gəlirli və əmək bazarına bağlılıq səviyyəsi aşağı olanlar arasında əmək bazarında iştirakın dəstəklənməsi vacibdir. Əmək vergiləri həm işin kəmiyyəti, həm də iş keyfiyyəti üçün potensial əhəmiyyətli nəticələrə səbəb ola bilər, xüsusən də aşağı məhsuldarlığa malik işçilər . Xüsusilə sosial sığorta haqları (SSC) son

onilliklərdə vergi qarışığının payı kimi artmışdır. Bu töhfələr adətən fərdi gəlir vergilərindən daha az mütərəqqi olur, bəzi tədqiqatlar vergi təqaüdlərinin məşğulluğa, xüsusən də aşağı gəlir səviyyələrinə mənfi təsirinin çoxunun SSC-lərin təsiri ilə idarə olunduğunu göstərir.

Beləliklə, mümkündür ki, vergi qarışığının QKDK-lardan fərdi gəlir vergilərinə dəyişdirilməsi və/yaxud daha aşağı gəlirlər üçün daha aşağı DSK dərəcələrinin tətbiqi ilə əmək bazarının aktivləşməsinə müsbət təsir göstərə bilər. Bu cür dəyişikliklər sosial müdafiənin maliyyələşdirilməsinin əsasını genişləndirmək zərurətinin artdığı qocalmış cəmiyyətlər kontekstində xüsusilə vacibdir. Siyasət qurucular qazanılmış gəlir vergisi kreditləri və ya əlaqəli iş yeri müavinətləri kimi iş yerindəki müavinətlərin genişləndirilməsi yolu ilə iş stimullarını gücləndirə (və bir çox ölkələrdə artıq gücləndirilmişdir). Siyasətçilər işi həvəsləndirmək üçün əmək gəlir vergisi yüklərini tərtib etməli və vergi sistemlərinin əmək bazarına təsirini diqqətlə nəzərdən keçirməklə, qeyri-rəsmi işçilərə, qadınlara və əmək bazarına bağlılığı daha aşağı ola bilən aşağı ixtisaslı insanlara təsirlərini diqqətlə nəzərdən keçirməlidirlər.

Vergi siyasəti kapitalın artırılmasında mühüm rol oynaya bilər. Vergi siyasəti birbaşa köçürmələrlə yanaşı, gəlir bərabərsizliyinin aradan qaldırılmasında əsas rol oynayır.

Pandemiyanın başlanmasından bəri artan dövlət gəlir ehtiyacları və artan bərabərsizliklər ilə, çox güman ki, gələcəkdə şəxsi kapital gəlirinə və əmlaka vergilər daha böyük rol oynamalı olacaq. Böhran ölkələri yüksək büdcə kəsiri və dövlət borcunun səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə artması ilə tərk edib. Eyni zamanda, böhran bəzi mövcud bərabərsizlikləri daha da gücləndirdi və bir çox həssas ailələrə daha çox zərbə vurdu. Bu kontekstdə, 2008-ci il qlobal maliyyə böhranından sonra olduğu kimi, əmək və istehlak vergilərinin artırılması, bərabərlik və artım nöqtəyi-nəzərindən daha az arzuolunan və siyasi baxımdan çox çətin ola bilər (Arnold J. et al. 2011).

Beləliklə, mövcud böhran yeni və ya az istifadə olunan gəlir mənbələrinə müraciət etmək zərurəti haqqında düşünməyə vadar edir. Şəxsi kapital gəliri və

əmlak vergiləri hökumətlərin yenidən nəzərdən keçirdiyi vergilər arasındadır bərabərsizliyin azaldılmasında potensial əhəmiyyətli rolu və əksər ölkələrin vergi qarışıqlarında hazırda məhdud rolu nəzərə alınmaqla Xüsusilə yüksək gəlir əldə edənlərin və sərvət sahiblərinin vergiyə cəlb edilməsinə artan diqqət yetirilmişdir.

Bununla belə, COVID-19 koronavirus pandemiyasının elan edilməsindən sonra yerli və xarici iqtisadiyyatlara ciddi ziyan dəyib, qlobal iqtisadiyyata təsir edib. Dövlət və hökumət eyni vaxtda iki mühüm və vacib məsələni həll etdi. Birincisi, əhəlinin sağlamlığının qayğısına qalmaq, ikincisi, qayğısına qalmaqdır. iqtisadiyyatı neftin qiymətinin kəskin aşağı düşməsindən, eləcə də daxili nizamın maliyyə-iqtisadi pozulmalarından və mümkün böhrandan qorumaq. Hər iki tapşırıq tez cavab və praktik fəaliyyətlə eyni vaxtda yerinə yetirilir.

19 mart 2020-ci il tarixində koronavirus pandemiyasının mənfi təsirlərini azaltmaq və nəticədə iqtisadiyyat, makroiqtisadi sabitlik, məşğulluq və sahibkarlıq kimi qlobal enerji və ehtiyatlarda kəskin dəyişiklikləri azaltmaq üçün bir sıra qətnamələr imzalanıb. . Sərəncama əsasən, Nazirlər Kabinetinə cari dövlət büdcəsindən 1 milyard manat ayrılıb və işçi qrupu yaradılıb. Qrup pandemiyanın iqtisadiyyata, makroiqtisadi sabitliyə, məşğulluğa və biznesə mənfi təsirini azaltmaq üçün tədbirlər hazırlayır və həyata keçirir

(<https://ahik.org/2021/09/az%C9%99rbaycanda-covid-19-pandemiyasi-mudd%C9%99tind%C9%99-z%C9%99r%C9%99rc%C9%99kmis-sah-%C9%99%C9%99r-ba%C9%99s-la%C9%99-status-t%C9%99hlil-v%C9%99-h%C9%99mkkar-h%C9%99mkarlar-itifaqlar%C9%99/>).

Hazırda ölkədə 1,555 milyon işçi çalışır. Bunlardan 916 mini dövlət və neft sektorunda, qalan 640 mini isə özəl və qeyri-neft sektorundadır. Dövlət büdcəsindən əməkhaqqı alanlar sığortalanır. İnurtda ən çox pozulan işçilər özəl sektordadır. Böhran ilk növbədə onları vurur. Koronavirusun iqtisadi qurbanları əsasən özəl sektor işçiləridir. Bundan əlavə, pandemiya ilə əlaqədar sosial izolyasiya tələbləri ilə bağlı gərgin vəziyyət yaranıb

(<https://aqreqator.az/en/iqtisadiyyat/671247>).

Lakin dövlətin tətbiq etdiyi məhdudiyətlərlə bağlı tələblərin mənfi təsirlərindən, təzyiqlərindən qaçmaq mümkün deyil. Belə ki, 304 min işçinin əmək

haqqına dövlət tərəfindən ödənilməli olan 45 min müəssisə daxildir. Bu, vətəndaşlara və özəl sektora dəstəkdir. Bundan əlavə, 290.000-dən çox mikro və fərdi sahibkarlar. Bu, təxminən 600 min insan deməkdir. Söhbət fərdi sahibkarlardan gedir (<https://aqreqator.az/az/aztisadiyyat/671247>).

Pandemiyanın təsirinə məruz qalan ərazilər 4 əsas sektoru və 20 fəaliyyət sahəsini əhatə edir, ən çox təsirlənən sahələr əhəmiyyətli dərəcədə təsirlənir, minimum təsirə məruz qalan və təsirlənmir. Dövlət dəstəyi 2,6 milyard manat təşkil edəcək ki, bu da ÜDM-in 3 faizini təşkil edir (<https://aqreqator.az/az/iqtisadiyyat/671247>).

Ötən ildən sosial sektorda başlanmış genişmiqyaslı maliyyələşdirmə tədbirləri 2020-ci ilədək bəzi regionlarda əməkhaqlarının artırılmasına, 2019-cu və 2020-ci illərdə əlavə xərclərin 4 milyard manata çatdırılmasına imkan verəcək. Koronavirus artıq 2,5 milyard manat “paylayıb”. Belə olan halda bizim iqtisadiyyatımız kimi, bütün sektorlarda pandemiya tam sığortalanmaq lazımdır (<https://aqreqator.az/az/iqtisadiyyat/671247>).

Müqayisə üçün qeyd edək ki, Azərbaycanda onun göstəriciləri dünya üzrə orta göstəricidən beş dəfə aşağıdır. Azərbaycan COVID-19 epidemiyası ilə mübarizədə ciddi şəkildə daxili resurslarına arxalanır və xarici kreditlərin alınmasına üstünlük vermir. Beynəlxalq reyting agentliyi “Moody’s” Azərbaycanı ölkənin valyuta ehtiyatlarının əsas təminatçısı kimi göstərir. Əgər bu il ölkədə sosial-iqtisadi inkişaf proqnozunda neftin qiyməti 55 dollar/barel idisə, bu ilin ilk 6 ayında neftin orta qiyməti 39 dollar olub.

Bundan əlavə, sabitlik göstəriciləri manat və inflyasiya diapazonunda 3% təşkil edir, müsbət baxımdan iqtisadi sabitlik və iqtisadi proqnoz, həmçinin sosial vəziyyətin zəif təbəqələrinin əhalisinə epidemiyanın təsirini azaldır. .

Epidemiya şəraitində dövlət büdcəsindən sosial layihələrə ayrılan xərclər daha da genişləniib və ilk 6 ayda sosialyönümlü xərclər 5 milyarda yaxınlaşıb. İlk dəfə olaraq bu dollar pul köçürməsinin illik büdcəsi 42,5% təşkil edir. 2022-ci ildə - məsələn, bu il rekord sayda 7000 evsiz və 1510 şəhid ailəsi yeni mənzil alacaq, özünüməşğulluq rekord həddə çatacaq 13 min ailə 90 minə çatacaq haqqı ödənilən

ictimai işlərə ilk dəfə olaraq ev alanların sayı Ünvanlı sosial yardım 86 min ailəyə və ya 300 mindən çox insana çatacaq.

Həmişə olduğu kimi, epidemiyalar zamanı hökumət sosial rifin vətəndaşları olan bir məsələyə diqqət yetirdi. Məhz bu dövrdə əhalinin sosial vəziyyəti zərfinə əlavə olaraq, sərəncamın təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə 4,9 milyon nəfərdə müvafiq istiqamətdə həyata keçirilən vəsaitlərə ayrılmış tədbirləri əhatə etməklə, cari il üçün 600 milyon manat vəsait təqdim edilmişdir.

Koronavirus epidemiyası qlobal enerji və fond bazarlarına tətbiq edilən sanksiyalarla bağlı durğunluq şəraitində və yeni çağırışların Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirini qaçılmaz edir.

Cədvəl 2: Tədbirlər üzrə ayrılan maliyyə vəsaiti

№	Tədbirlərin adları	Nəzərdə tutulmuş vəsaitin məbləği, milyon manat
1	Pandemiyadan zərərçəkmiş sahələrdə çalışan 304 min mizdu işçilərin əməkhaqlarının ödənilməsi üçün maliyyə dəstəyi proqramı (iş yerlərinin azaldılmaması məqsədilə)	215.0
2	Pandemiyadan zərərçəkmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən 292 min fərdi (mikro) sahibkara maliyyə dəstəyi proqramı (iş yerlərinin qorunması məqsədilə)	80.0
3	Pandemiyadan zərərçəkmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə vergi güzəştləri, imtiyazları və tətilləri proqramı	115.0
4	Pandemiyadan zərərçəkmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə yeni verilən bank kreditləri üzrə kredit-zəmanət dəstəyi proqramı	500.0
5	Pandemiyadan zərərçəkmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin mövcud kredit portfeli üzrə kredit faizlərinin subsidiyalaşdırılması	1000.0

Mənbə: <https://ahik.org/2021/09/az%C9%99rbaycanda-covid-19-pandemiyasi-mudd%C9%99tind%C9%99-z%C9%99r%C9%99rc%C9%99kmis-sah%C9%99l%C9%99ruzr%C9%99-durum-t%C9%99hlil-v%C9%99-h%C9%99mkarlar-ittifaqlarinin/>

Epidemiyaların mənfə nəticoləri və neftin qiymətinin qeyri-sabitliyi nəticəsində iqtisadi fəallıq azalmış, iqtisadi tarazlıq pozularaq hasilatın emal zəncirinin istehlakına məhdudiyətlər qoyulmasına səbəb olmuşdur. Nəticədə, ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və milli iqtisadiyyat üçün şəffaf iqtisadiyyatın tənəzzülü olmayan vəziyyətə gətirib çıxarmaq üçün son illərdə addımlar atmaq üçün davamlı iqtisadi islahatlar aparılmışdır.

Azərbaycan Prezidenti Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Prezidenti COVID-19 epidemiyasında epidemiyanın hökumət tərəfindən müxtəlif qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirildikdən sonra aşkar edilənə qədər reallığa yoluxma ilə azaldılmasının iqtisadi yekunları haqqında Sərəncamı. 19 mart 2020-ci il tarixli 1950 nömrəli qərar koronavirus epidemiyasının (COVID-19) yayılmasının və bunun nəticəsində global enerji və fond bazarlarında baş verən sürətli dalğalanmaların qarşısını almaq məqsədi daşıyır.

Epidemiyanın ölkə iqtisadiyyatına əsas təsirləri 2020-ci ilin mart ayından özünü göstərməyə başlayıb. Son dövrlərdə mərkəzi hökumət rəsmiləri əhalinin sosial vəziyyətini, iqtisadi artımı və biznesi dəstəkləmək üçün müvafiq tədbirlər müəyyən ediblər. İlk olaraq, mövcud vəziyyətdə epidemiyadan ən çox təsirlənən fəaliyyətlərin siyahısı təqdim edilib.

Cədvəl 3: Vergi sahəsində güzəştlər

Fəaliyyət sahələri və vergi ödəyiciləri
<ul style="list-style-type: none"> • avtomobil nəqliyyatı vasitələri ilə ölkədaxili (şəhərlərarası və rayonlararası, şəhərdaxili və rayondaxili) sərnişin daşımaları (o cümlədən taksi ilə) fəaliyyəti • yerləşmə vasitələri hesab edilən mehmanxana, motel, hostel və oxşar obyektlərin fəaliyyəti • turoperator və turagent fəaliyyəti • sifarişlər üzrə malların, o cümlədən yeməklərin, ərzaq və qeyri-ərzaq mallarının daşınması və (və ya) çatdırılması fəaliyyəti • ictimai iaşə fəaliyyəti • sərgilərin təşkili, səhnə, istirahət və əyləncə (oyun), kinoteatr, teatr, muzey və konsert zallarının fəaliyyəti • idman-sağlamlıq obyektlərinin fəaliyyəti • Hazırlıq (tədris) və ixtisasartuma kurslarının, məktəbdənkənar təhsil müəssisələri, psixoloji mərkəzlərin fəaliyyəti • Koronavirus pandemiyasının yayılması ilə bağlı əhalinin sağlamlığı və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə məqsədlə fəaliyyəti Nazirlər Kabineti tərəfindən tam və ya qismən məhdudlaşdırılmış digər fəaliyyət sahələri.

Mənbə: <https://www2.deloitte.com>

Qeyd olunan fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərə bir sıra vergi növlərinə görə güzəşt və azadolmaların tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur.

Cədvəl 4: Vergi növləri üzrə güzəştlər

Vergi növü	Nəzərdə tutulan güzəştlər/azadolmalar
Mənfəət (Gəlir) vergisi	<ul style="list-style-type: none"> • Əldə edilən mənfəətin (gəlirin) 75 faizi azad edilir • Epidemiyanın qarışının alınması və əhalinin həyat və sağlamlığının qorunması məqsədilə vergi ödəyicisi tərəfindən həyata keçirilən zəruri profilaktik, dezinfeksiya tədbirlərinə görə çəkilməmiş və müvafiq qaydada sənədləşdirilmiş xərclər məhdudiyyət nəzərə alınmadan gəlirdən çıxılır
Ödəmə mənbəyində tutulan vergi	<ul style="list-style-type: none"> • Vergi Məcəlləsinin 124-cü maddəsi üzrə fiziki şəxslərdən icarəyə götürülən daşınmaz əmlaklar üzrə ödəmə mənbəyində tutulan verginin məbləği 50 faiz azaldılır, yəni vergi dərəcəsi 14 faizdən 7 faizə endirilir
Əlavə dəyər vergisi	<ul style="list-style-type: none"> • Müvəqqəti vergi rejimi zamanı əhalinin sağlamlığı və zəruri ərzaq məhsulları ilə ehtiyaclarının təmin edilməsi məqsədilə siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən təsdiq edilən məhsul (mal) növlərinin idxalı üzrə dövriyyələr ƏDV-dən azad edilir
Əmlak vergisi	<ul style="list-style-type: none"> • Tam məbləğdə azad edilir
Torpaq vergisi	<ul style="list-style-type: none"> • Tam məbləğdə azad edilir
Sadələşdirilmiş vergi	<ul style="list-style-type: none"> • Vergi Məcəlləsinin 218-ci maddəsinə uyğun olaraq sadələşdirilmiş verginin ödəyicisi olmaq hüququndan istifadə edən şəxslərin hesabladığı sadələşdirilmiş verginin məbləği 2 faizdən 1 faizə endirilir
Ödənilmə vaxtı keçmiş və artıq ödənilmiş vergilər üzrə faizlər	<ul style="list-style-type: none"> • Ödənilməmiş vergi, məcburi dövlət sosial sığortası və işsizlikdən sığorta haqlarına görə faizlərin hesablanması 2020-ci ilin 1 aprel tarixindən 2021-ci ilin 1 yanvar tarixinədək təxirə salınır

Mənbə: <https://www2.deloitte.com>

Aşağıda sadalanan sahəvi güzəşt və azadolmaların tətbiqi nəzərdə tutulur.

Cədvəl 5: Sahəvi güzəştlər

Fəaliyyət sahəsi	Nəzərdə tutulan güzəştlər/azadolmalar
Avtomobil nəqliyyatı vasitələri ilə ölkədaxili (şəhərlərarası və rayonlararası, şəhərdaxili və rayondaxili) sərnişin daşımaları (o cümlədən taksi ilə) fəaliyyəti	<ul style="list-style-type: none"> • Sadələşdirilmiş vergi məbləği üzrə 50 faiz
İctimai iaşə fəaliyyəti	<ul style="list-style-type: none"> • Sadələşdirilmiş vergi məbləği 8 faizdən 4 faizə endirilir.

Mənbə: <https://www2.deloitte.com>

Bu fəaliyyət sahələri üzrə vergi ödəmə müddətinin uzadılması nəzərdə tutulur. Bu müddəalar 2020-ci il yanvarın 1-dən bir il müddətinə tətbiq ediləcək.

Cədvəl 6: Vergi tətilləri və müddətlərin uzadılması

Tədbirin adı	Nəzərdə tutulan güzəştlər
Mənfəət və əmlak vergiləri üzrə cari vergi ödəmələri	<ul style="list-style-type: none"> mikro sahibkarlıq subyektini olmayan vergi ödəyiciləri əvvəlki il üzrə mənfəət (gəlir) və əmlak vergisini cari ilin 1 sentyabr tarixindən gec olmayaraq ödəyirlər. mikro sahibkarlıq subyektləri 2020-ci ilin birinci və ikinci rübü üzrə bu sadələşdirilmiş vergi üzrə bəyannaməni, habelə mənfəət (gəlir) və əmlak vergisi üzrə hesablanmış vergini cari ilin sentyabr ayının 1-dən gec olmayaraq ödəyirlər.
Ödənilmiş vergilərin nəzərə alınması	<ul style="list-style-type: none"> Güzəştlər tətbiq edilərkən cari il üzrə ödənilmiş vergilər, o cümlədən növbəti dövrlər üzrə ödənilən vergilər yenidən hesablanır və artıq ödənilmiş məbləğlər növbəti ayların ödəmələrinə aid edilir.
Digər güzəştlər	<ul style="list-style-type: none"> ƏDV qeydiyyatında olan ictimai işə fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər tərəfindən 2020-ci il üzrə sadələşdirilmiş vergi metodunu seçmək hüququ 20 aprel tarixindən 1 sentyabr tarixinədək uzadılır.

Mənbə: <https://www2.deloitte.com>

Bəzi fəaliyyət sahələrində sosial sığorta yükünün azaldılması nəzərdə tutulur. Bu dəyişiklik 2020-ci il aprelin 1-dən 2021-ci il yanvarın 1-dək qüvvədə olacaq.

Cədvəl 7: Sosial sığorta sahəsində güzəştlər (2020-ci il 1 aprel tarixindən 2021-ci il 1 yanvar)

Hal-hazırda	Nəzərdə tutulan güzəştlər
<ul style="list-style-type: none"> sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə - minimum aylıq əməkhaqqının tikinti və ticarət sahələrində 50 faizi, digər sahələrdə 25 faizi miqdarında 	<ul style="list-style-type: none"> sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə - minimum aylıq əməkhaqqının tikinti və ticarət sahələrində 25 faizi, digər sahələrdə 15 faizi miqdarında; Regionlar üzrə diferensial faiz əmsalları tətbiq ediləcək.

Mənbə: <https://www2.deloitte.com>

Bu dəyişiklik 2021-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minir və 2026-cı il yanvarın 1-dək qüvvədə olacaqdır.

Cədvəl 8: Sosial sığorta sahəsində güzəştlər (2021-ci il 1 yanvar tarixindən 2026-cı il 1 yanvar)

Hal-hazırda	Nəzərdə tutulan güzəştlər
<ul style="list-style-type: none"> sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə - minimum aylıq əməkhaqqının tikinti və ticarət sahələrində 50 faizi, digər sahələrdə 25 faizi miqdarında 	<ul style="list-style-type: none"> sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə - minimum aylıq əməkhaqqının tikinti sahəsində 50 faizi, digər sahələrdə 25 faizi miqdarında; Regionlar üzrə diferensial faiz əmsalları tətbiq ediləcək.

Mənbə: <https://www2.deloitte.com>

Bəzi fəaliyyət sahələri üzrə sosial sığorta yükünün azaldılması nəzərdə tutulur.

Cədvəl 9: Bəzi fəaliyyət sahələri üçün sosial sığorta güzəştləri

Hal-hazırda	Nəzərdə tutulan güzəştlər	Digər güzəştlər
Mövcud qanunvericilikdə mülkiyyətində olan kənd təsərrüfatına yararlı torpaqları istifadə edən fiziki şəxslərin torpaq sahəsinin az və ya çox olmasından asılı olmayaraq, sabit olaraq hər bir əmək qabiliyyətli ailə üzvünə görə minimum əməkhaqqının 6 faizi miqdarında sosial sığorta haqqı nəzərdə tutulur.	<ul style="list-style-type: none"> Məcburi dövlət sosial sığorta haqqı torpağın sahəsindən asılı olaraq minimum aylıq əmək haqqının aşağıda göstərilən dərəcələri üzrə hesablanır: 5 hektaradək olduqda - 2 faiz miqdarında; 5 hektardan 10 hektaradək olduqda - 6 faiz miqdarında; 10 hektardan yuxarı olduqda - 10 faiz miqdarında 	<ul style="list-style-type: none"> Sabit qəbz və fərqlənmə nişanı əldə etməklə fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin sosial sığorta yükünün azaldılması məqsədilə sosial sığorta haqqının regionlar üzrə diferensial qaydada minimum aylıq əməkhaqqının müəyyən misli məbləğində hesablanması, habelə məcburi dövlət sosial sığorta üzrə inzibatçılığın və sosial sığorta ödənişləri üzrə prosedurların sadələşdirilməsi məqsədilə məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödənişlərini də sabit qəbz almaqla həyata keçirmələri təklif edilir.
Vəkillər kollegiyasının üzvləri, sərbəst auditorlar, sərbəst mühasiblərin gəlirlərinin 20 %-i miqdarında	<ul style="list-style-type: none"> Vəkillər kollegiyasının üzvləri, sərbəst auditorlar, sərbəst mühasiblərin gəlirlərindən xərclər çıxılmaqla 10 %-i miqdarında 	

Mənbə: <https://www2.deloitte.com>

İşçilərin və işəgötürənlərin rəsmi iş marağının artırılması məqsədilə 2019-cu il yanvarın 1-dən neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərməyən vergi ödəyiciləri və özəl sektorun vergi ödəyiciləri gəlir vergisindən azad ediləcək. 8000 manat. Sığorta haqlarının maliyyə yükü işçilər və işəgötürənlər arasında optimal şəkildə bölüşdürülür. Vergidən çıxılan vergi dərəcəsi ölkə üzrə 2 faiz səviyyəsində müəyyən edilmişdir.

2.3. Koronavirus pandemiyası şəraitində mühasibat uçotunun təşkilində beynəlxalq təcrübədən istifadənin zəruriliyi

Minlərlə iri transmilli şirkətləri və geniş milli sistemləri əhatə edən pandemiya kontekstində qlobal iqtisadiyyatdakı çətin vəziyyət mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları sahələrində yeni problemlər yaradır və hazırda iflaslara səbəb olur.

Müasir şəraitdə ən çox müzakirə olunan mövzulardan birincisi maliyyə bazarlarının aktiv inteqrasiyası (qloballaşması) prosesidir. Daha mürəkkəb və həssas məsələlər kimi qlobal kapitaldan istifadə edən müxtəlif sənayelərlə bağlı möhkəm maliyyə biliyinə diqqət yetirilir. Bu problemi həll etməyin yollarından biri maliyyə hesabatlarında sənaye qruplarının və digər orqanların rolunu gücləndirmək, həmçinin yeni mühasibat uçotu və hesabat standartlarını hazırlamaqdır.

Mühasibat uçotunun düzgün standartlarının olması vacibdir ki, bu da uyğunsuzluqlara, məlumatların təhrif edilməsinə və hətta investorların çaşqınlığına səbəb ola bilər, bəzi hallarda beynəlxalq bazarda problemlər yarada bilər və nəticədə iri müəssisələrin yaranmasına səbəb ola bilər (<http://www.maliyye.gov.az/static/141/>).

Son bir neçə onillikdə mühasibat uçotu maraqlı tərəflərə təqdim olunan məlumatların keyfiyyətsizliyi və aktuallığı, prosedurların ağır “məcburi həyata keçirmə işi” kimi həddən artıq rəsmiləşdirilməsi və məhsulun spesifikliyinə görə getdikcə daha çox tənqid olunur. Məsələn, investorlar kimi prinsipial əhəmiyyətli maraqlı tərəflər qrupu haqqında danışan B.Lev onların korporativ maliyyə hesabatı məlumatlarının faydalılığından artan narazılığını, onun obyektiv cari vəziyyəti əks etdirmək və gələcək fəaliyyəti proqnozlaşdırmaq, səhm qiymətlərinin dinamikasını izah etmək və gələcək fəaliyyətləri proqnozlaşdırmaq qabiliyyətinin azaldığını vurğulayır (CNBC. 2020).

Maliyyə məlumatlarının aktuallığının itirildiyini yaxşı bilən biznes liderləri getdikcə alternativ əməliyyat məlumatlarından istifadə edir və maliyyə məlumatlarına müxtəlif düzəlişlər edir. Xarici və yerli elmi məktəblərin çoxsaylı

tədqiqatlarında iqtisadi məlumatların əsas təchizatçısı kimi mühasibat uçotunun funksionallığının azalması qeyd olunur, belə bir təchizatçının rolunu itirmək riskləri, xüsusən rəqəmsallaşma kontekstində diaqnoz qoyulur və cəhdlər edilir. müasir informasiya istehlakı təcrübələrinin ehtiyaclarını ödəmək üçün mühasibat uçotu nəzəriyyəsinin inkişafı üçün yeni imkanların axtarışına yönəldilib (DAC and OECD 2020).

Müasir mühasibat uçotunun məruz qaldığı zaman problemlərinin sayına yenisi əlavə edilib - iqtisadi qeyri-müəyyənlik və koronavirus infeksiyasının yayılması ilə bağlı risk vəziyyəti və bu təhlükədən qorunmaq üçün görülən tədbirlərin iqtisadi nəticələri. Koronavirus pandemiyasının “qara qu quşu” müasir sosial-iqtisadi sistemin və onun mühasibat uçotu da daxil olmaqla informasiya praktikasının yeni tendensiyalarını və spesifik xüsusiyyətlərini vurğuladı. Dünya inkişafının son əlli ilində baş vermiş bütün vəziyyətlərdən, o cümlədən kifayət qədər ciddi böhranlar və tənəzzüllər, bu, digərləri kimi, informasiya risklərini və dinamik dəyişən sosial-iqtisadi şəraitdə qərar qəbul etmək üçün kifayət qədər hazır olmadığını, siyasi quruluş və hökumət tənzimləmələri səviyyəsində müvafiq reaksiyalar.

Problem təkcə qeyri-standart vəziyyət və karantin, bir sıra sənayelərdə iqtisadi fəallığın sıfıra enməsi, ÜDM-in çökməsi, alıcılıq qabiliyyətinin azalması və əhalinin gəlirlərinin aşağı düşməsi kimi tədbirlərə cavab verməyə kifayət qədər hazır olmamaqda deyil. əhali artımı, inflyasiyanın və işsizliyin artması və iqtisadi praktikaya süni təsir göstərməsi və dövlət dəstəyi tədbirlərinin rəqabət mühiti, maneələrin və məhdudlaşdırıcı tədbirlərin hipertrofiyaya uğraması, həm də faktiki olaraq bir daha müəyyən etmək praktikasından keçmək zərurəti yaranıb. real vaxtda informasiya dəstəyi praktikasına aydın oldu.

Müasir iqtisadiyyatın əsas fərqləndirici xüsusiyyətləri yüksək texnologiya və qlobal informasiyalaşmadır. Altıncı dərəcəli iqtisadiyyatın istehsal qabiliyyəti dəyər zəncirinin qurulmasında əsaslı yeni imkanlar, B2B səviyyəsində qarşılıqlı əlaqə, texnologiyaların və sənayelərin yaxınlaşması ilə müəyyən edilir. İnformasiya həm məhsuldur (əmtəə), həm də yeni dəyər yaradan ən mühüm

istehsal amilidir. Yaradılan informasiyanın faydalılıq səviyyəsi onun səmərəliliyi, strukturluluğu, aktuallığı və idrak dərəcəsi ilə mütənasib olaraq artır ki, bu da onu təkcə verilənlər toplusu kimi deyil, həm də informasiyanın ən qiymətli mənbəsi olan bilik elementi kimi müəyyən edir. post-sənaye iqtisadiyyatı və biznesin rəqabət qabiliyyətinin əsas amillərindən biridir.

Mühasibat cəmiyyətinin, müxbirlərin, tənzimləyicilərin və auditorların 2020-ci ildə baş verən hadisələrə reaksiyasını təhlil edərək, bir neçə xarakterik tendensiya müəyyən edilə bilər. Birincisi, mövqelər daha da gücləndirilmiş, vəziyyətə reaksiyası maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı yaranan məsələlərlə bağlı müəyyən razılaşdırılmış mövqe hazırlamağa imkan verən tənzimləyicilərin və peşəkar təşkilatların rolu artmışdır. Eyni zamanda, müzakirə olunan və həll edilən məsələlərin səviyyəsi əsasən mövcud standartların tətbiqi və mövcud şəraitdə məlumatların açıqlanması ilə bağlı olub; standartların özlərinin dəyişdirilməsi məsələsi praktiki olaraq gündəmdə deyildi və standartların özləri də dəyişikliklərə məruz qalmadılar. Mühasibatlıq peşəsi, mütəşəkkil bazarlar və sənaye qurumlarının dərhal rəyinə əsasən, tənzimləyicilər maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı şirkətlərin qarşılaşdıqları xüsusi sualları və çətinlikləri həll etmək üçün əlavə məcburi olmayan təlimatlar və maarifləndirici materiallar dərc ediblər.

Beləliklə, tərtibatçıların nöqteyi-nəzərindən ən problemlı mövzular üzrə - icarələrin uçotu, gözlənilən kredit itkilərinin qiymətləndirilməsini əhatə edən maliyyə alətlərinin uçotu, habelə təxminlərin formalaşdırılması və yüksək qeyri-müəyyənlik şəraitində bu fərziyyələrdə istifadə olunur.

Müasir şəraitdə məlumatı yalnız müəyyən bir ümumiləşdirmə gecikməsi ilə qeyd etmək deyil, həm də xarici və daxili mühitin vəziyyətini operativ izləmək, situasiyanın idarə edilməsi, biznes modellərini qiymətləndirmək və tez dəyişmək imkanlarını yaratmaq vacibdir. Bütün bunlar rəqəmsal texnologiyalar, məsələn, böyük verilənlərin təhlili, əşyaların internetinin elementləri sayəsində texniki cəhətdən mümkün olur. Üstəlik, texniki komponent informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsinə keçdiyi üçün mühasibat uçotunun rolu daha çox mövcud

və potensial maraqlı tərəflərin və qurumların ehtiyaclarını ödəmək üçün formalaşmalı olan məlumatların məzmununa doğru dəyişir.

Fasiləsiz fəaliyyət anlayışı qeyri-müəyyən ömür sürdüyü hesab edilən müəssisələrin maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsindən sonrakı on iki ay ərzində normal şəraitdə fəaliyyətlərini davam etdirmək qabiliyyətini göstərir. Biznes fəaliyyətinin cari vəziyyəti, xarakteri və mürəkkəbliyi bizneslə bağlı hadisələrin nəticələri və biznes rəhbərliyi tərəfindən qəbul ediləcək aksiomalar kimi müxtəlif amillərdən asılı olaraq biznesin davamlılığı ilə bağlı mülahizələrə təsir göstərir. Davamlı bir narahatlıq olaraq, auditorlar müəssisələrin davam etmək qabiliyyətinə dair əhəmiyyətli qeyri-müəyyənlikləri müəyyən etmək üçün həssaslıq təhlili aparmalıdırlar. Davamlılıq çərçivəsində 6 aydan 12 aya qədər olan bir dövrü əhatə edən bu qiymətləndirmədə auditorların diqqət yetirdiyi məsələ biznesin yaşamaq üçün kifayət qədər pul vəsaiti axını yarada bilməyəcəyidir. Bu kontekstdə auditorlar müəssisələrin likvidlik mövqeləri ilə bağlı əhəmiyyətli risklərə yenidən baxmalı olacaqlar.

Beynəlxalq Mühasibat Mühafizəsi Təşkilatı müstəqil auditorların üzərinə müəssisənin fəaliyyətini davam etdirmək qabiliyyətinə aid olan hadisələr və şərtlərlə bağlı kifayət qədər və müvafiq audit sübutları toplamaq yolu ilə bu bacarığı qiymətləndirmək üçün məsuliyyət qoyur. Müəssisənin maliyyə vəziyyəti, biznesin fəaliyyəti və biznesə qarşı qaldırılan iddialar qanunvericilikdəki neqativ dəyişiklikləri əhatə edən digər məsələlərdir. Biznesin maliyyə vəziyyəti, pul axınındakı pisləşmə, əsas maliyyə əmsallarında mənfi dəyişikliklər daxil olmaqla bir sıra qiymətləndirmələri əhatə etsə də, biznes fəaliyyətlərini, təchizat zəncirindəki pozulmaları, istehsaldakı mənfi inkişafı, itkiləri və daralmaları əhatə edən ümumi müzakirəni əhatə edir. bazar və müştərilərdə. Fasiləsiz fəaliyyət fərziyyəsi maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üçün konseptual çərçivə nəzərə alınmaqla, maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri üçün mühüm məsələdir. ABŞ GAAP-a əsasən, müəssisənin fəaliyyətini davam etdirmək qabiliyyətinə təsir edən və bu məsələ ilə bağlı əhəmiyyətli şübhə doğuran hadisələr və şərtlər maliyyə hesabatları dərc edilməzdən əvvəl baş verərsə, hətta həmin

hadisələrin təsirlərini azaltmaq üçün idarəetmə planları olsa belə , davam edən narahatlıqlar həll edilməlidir.

Levy (2020) qeyd etdi ki, Covid-19 pandemiyasının əvvəllər sağlam olan kiçik və orta bizneslərdə daha çox davamlılıq narahatlıqları yaratması ehtimalı daha yüksəkdir. Müəssisənin fəaliyyətini davamlı olaraq davam etdirmək qabiliyyəti idarəetmə planları vasitəsilə əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılsa belə, bu məsələ auditor tərəfindən audit hesabatında vurğulanmalıdır. Avtomobil sektoru, tikinti sektoru, aviasiya, səyahət və əyləncə kimi sahələrdə inventar dəyərində azalma və gəlirin tanınması kimi səbəblərə görə gəlir hesabatlarında pandemiya əvvəlki dövrlə müqayisədə əhəmiyyətli azalmalar gözlənilə bilər. yüksək kapital tələb edir. Pandemiya mənfi təsirlənən sektorlardakı bizneslərdə borcluların bərpası normaldan daha uzun sürəcəyi üçün davamlılıqla bağlı narahatlıqlar mənfi təsir göstərə bilər. IASB-nin hedcinq təlimatlarını nəzərə alaraq, Covid-19 səbəbiylə pul vəsaitlərinin hərəkəti riskindən hedcinq edilmiş maddələr nəzərdən keçirilməlidir (Horn S., Reinhart C., Trebesch C. 2020).

Maliyyə hesabatlarında dəqiq ölçülə bilməyən, lakin təxminlərə əsasən bildirilən bir çox elementlər var. Təxminlərin hazırlanması zamanı qəbul edilən fərziyyələri yoxlamaq asan deyil. Təxminlərin əsasən mürəkkəb maliyyə əməliyyatlarına əsaslanan modellər olması və təxminlərin mühakimə yönümlü olması faktı auditorlar üçün məlumat verilmiş elementləri yoxlamağı çətinləşdirir. Eilifsen və başqaları. (2010) mühasibat uçotunun qiymətləndirilməsini tələb edən vəziyyətlərə misal olaraq şübhəli debitor borclarını, inventarların dəyərsizləşməsini, məhkəmə çəkişmələrini, zəmanət və işdən çıxma ödənişləri üzrə ehtiyatları, faydalı istifadə müddəti və amortizasiyanı göstərmişdir. Pandemiyanın yaratdığı digər problem, mühasibat uçotunun təxminlərinin pandemiya əvvəlkindən daha çətin və daha az etibarlı olmasıdır. Auditorlar təbii ki, peşəkar skeptisizm tələbi kimi biznes rəhbərliyinin mülahizələrini əks etdirən təxminlərə yanaşmalıdırlar. Auditor müəssisə rəhbərliyi tərəfindən edilən mühasibat təxminlərinin ağlabatan olub-olmaması və maliyyə hesabatlarında mühasibat təxminləri ilə bağlı izahatların kifayət olub-olmaması barədə sübut toplamalıdır.

Maliyyə Uçotu Standartları Şurası - FASB-nin Maliyyə Hesabatlarının Konseptual Çərçivəsi bu kontekstdə bildirir ki, qeyri-müəyyənlik səviyyəsi kifayət qədər böyük olarsa, təxminlər faydalı olmayacaq. Auditorların nöqtəyi-nəzərindən, maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı müvafiq mühasibat uçotu təxminlərini ağlabatan kimi qəbul etmək üçün qiymətləndirmələrin rəhbərliyin qərəzliliyini minimuma endirəcək şəkildə aparıldığına dair kifayət qədər obyektiv sübut əldə etmək lazımdır. Təxminlərin məzmunu ilə bağlı kifayət qədər sübut olmadıqda və ya ağlabatan qiymətləndirmə mümkün olmadıqda bu faktın açıqlanması zəruridir. Mühasibat uçotu təxminlərinə dair əsaslandırılmış rəyin hazırlanmasının mümkünsüzlüyü hərtərəfli məhdudiyət kimi qəbul edilə bilər. Müəssisə rəhbərliyi tərəfindən seçilmiş qiymətləndirmə-qiymətləndirmə metodlarının bazar şəraitindən asılı olaraq istifadə edilən model fərziyyələrə uyğunluğu auditorlar tərəfindən qiymətləndirilən məsələdir. Maliyyə hesabatları və audit standartları tələb edir ki, maliyyə hesabatlarında olan təxminlərin qeyri-müəyyənlik dərəcəsi maliyyə hesabatlarında və audit hesabatında aydın şəkildə göstərsin və auditorlar hesabatda göstərilən məlumatlar arasındakı uyğunsuzluqlara yönəlmiş tənqidi, çoxşaxəli nöqtəyi-nəzərdən çıxış etsinlər (Gaspar V. et al. 2019).

Covid-19 pandemiyasının yaratdığı iqtisadi qeyri-müəyyənlikləri nəzərə alaraq, bu, mühasibat təxminləri vasitəsilə maliyyə hesabatlarında əhəmiyyətli təhrif riskinə təsir etmək potensialına malikdir.

Müəssisələrin fəaliyyətinin nəticələrini ölçmək üçün onların fasiləsiz ömrü müəyyən fasilələrlə başa çatmış hesab edilir. Maliyyə hesabatlarının hazırlanması və dərci bir prosesdir və canlı struktur olan biznes fəaliyyətləri sözügedən prosesdə davam edir. Maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri üçün mühüm məsələ maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin müəssisə haqqında qərarlarına təsir edə biləcək hadisələr haqqında vaxtında məlumat verməkdir. Balans hesabatı tarixindən sonrakı hadisələr balans hesabatı tarixi ilə balans hesabatının buraxılması üçün təsdiq edildiyi tarix arasında baş verən hadisələrdir. Əgər balans hesabatı tarixindən sonra düzəliş olunmayan əhəmiyyətli hadisələr baş verərsə, onların açıqlanmaması maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin maliyyə məlumatlarından

istifadə edərək qəbul etdikləri qərarlara təsir göstərə bilər. Birincisi, balans hesabatı tarixinə mövcud olan və buna görə də maliyyə hesabatlarında tanınan şərtlərlə bağlı hadisələr, digəri isə balans hesabatı tarixində mövcud olmayan, lakin sonradan yaranan şərtlərlə bağlı hadisələrdir. Baxmayaraq ki, onlar ikinci növ hadisələrdə tanınmasalar da (əgər onlar əhəmiyyətlidirsə), onlar maliyyə hesabatlarında onların mümkün təsirlərinin qiymətləndirilməsi ilə və ya belə bir qiymətləndirmə aparmaq mümkün olmadıqda, müvafiq hesabatla (ASC-) açıqlanmalıdır.

Covid-19 pandemiyası, kreditləşdirmə və digər müqavilələr, maliyyə aktivlərinin ədalətli dəyərində əhəmiyyətli itkilər kimi bir çox aspektləri nəzərə alaraq, bu kontekstdə əhəmiyyətli dəyişikliklər yaratmaq imkanı var. Pandemiyanın 2020-ci ilin birinci rübündə global epidemiyaya çevrildiyini nəzərə alsaq (Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı 2019-cu ilin noyabrında Covid-19-u risk kimi müəyyənləşdirdi, lakin 2020-ci ilin yanvar ayının sonuna qədər fəvqəladə vəziyyət elan etmədi), bu, belə bir vəziyyəti təmsil edir ki, 2019-cu ilin maliyyə hesabatlarında balans tarixi etibarilə mövcuddur.

COVID-19 pandemiyası, ümumiyyətlə, əhəmiyyətli təhrif riskini artırır. Bu, auditorlardan daha əhatəli yoxlama prosedurları yaratmağı tələb edir. Auditorların nöqtəyi-nəzərindən, audit edilmiş maliyyə hesabatlarında açıqlanmayan, yoxlanılmamış və tanınmayan sonrakı hadisələrlə bağlı məlumatlar audit hesabatında aydın şəkildə göstərilməlidir.

Gould və Arnold (2020) bildirdilər ki, maliyyə alətləri və investisiya mülkiyyətləri üçün ədalətli dəyərin ölçülməsi bu dəyərlərin balans hesabatı tarixindəki şərtləri əks etdirməsini təmin etmək üçün nəzərdən keçirilməlidir (Horn S., Reinhart C., Trebesch C. 2020).

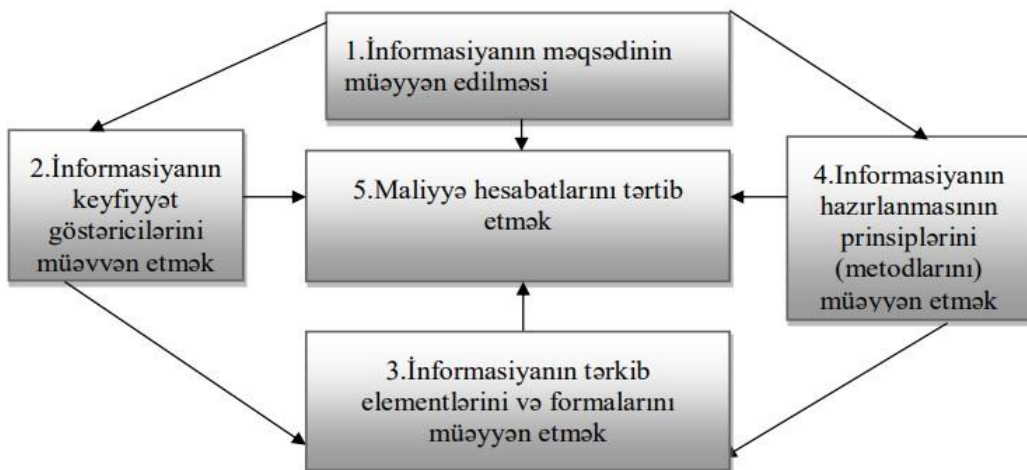
III FƏSİL. KORONAVİRUS (COVID 19) PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ ÖLKƏMİZDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNDA İNNOVASIYALARIN TƏTBİQİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVİ

3.1. Respublikanın təsərrüfat subyektlərində muhasibat uçotun sahəsində innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti

Bazar şəraitində təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin davamlı inkişafı əsasən onların səmərəli iqtisadi fəaliyyəti hesabına təmin edilir. İqtisadi böhran və pandemiya şəraitində nə bank kreditlərinə, nə də təsisçilərin maliyyə yardımına ümid etmək mümkün deyildir. Belə ki, təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyi mənfəətdir ki, onun da olması onun iqtisadi rifahının təminatı rolunu oynayır.

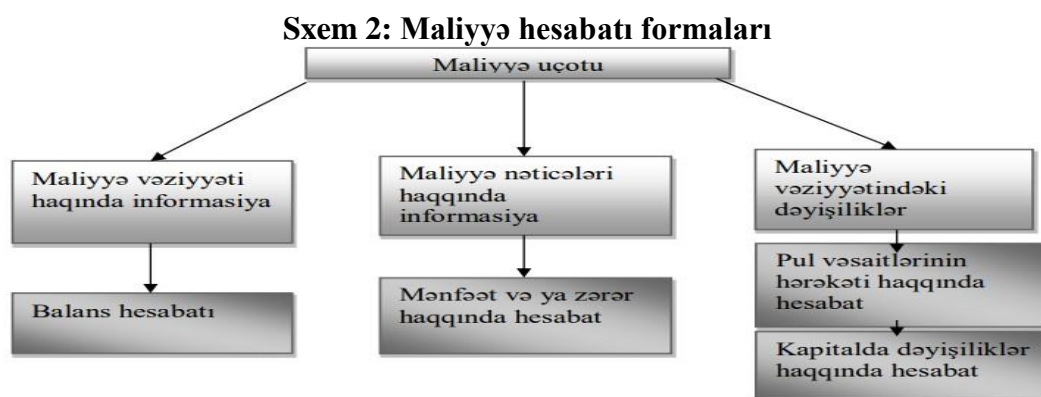
Təsərrüfat subyektlərinin idarəetmə heyətinin qəbul etdiyi qərarlarının reallaşdırılmasına əsaslanan məlumatlarla təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Azərbaycan iqtisadiyyatı şəraitində bu problemlərin təsərrüfat subyektləri üçün aktuallığı yenilərin yaranması və mövcud xarici və daxili təhdidlərin kəskinləşməsi, iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsinin azalması səbəbindən artır. Bu problemləri həll etmək üçün bu təhlükələrin təsnifatını və onları necə aradan qaldıracağını bilmək lazımdır ki, bu da təşkilatın maliyyə təhlükəsizliyini təmin etməyə kömək edəcəkdir (Səbzəliyev S.M., Abbasov Q.Ə. 2015: s.84).

Sxem 1: Maliyyə hesabatlarının konsepsiyasının mərhələləri

Dünya təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi dayanıqlığın təmin edilməsi probleminin həllində mühüm rolu sistem mühasibat uçotu məlumatları əsasında formalaşan təşkilatın təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti haqqında məlumat, onların nəzarəti və təhlili oynayır. Təsərrüfat subyektinin əldə etdiyi nəticələri xarakterizə edən yekun göstəricilər xarici və daxili istifadəçilərə təqdim olunan hesabat məlumatlarını təşkil edir. Maraqlı tərəflərin və iqtisadi cəhətdən səmərəli qərarlar qəbul edənlərin məlumatlılığı biznesin iqtisadi dayanıqlığının, onun davamlılığının artırılmasında və xarici və daxili təhlükələrin təsirindən qorunmasında ən mühüm amildir. Bununla əlaqədar olaraq, konkret tapşırıqlara uyğunlaşdırılmış tam və etibarlı məlumatların formalaşmasını təmin edən etibarlı mühasibat uçotu sisteminin yaradılması zərurəti əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır (Гусейнов Я.Б. 2016).

Mühasibat uçotu, idarəetmə və vergi uçotu üzrə cari normativ sənədlərin, xüsusi və elmi ədəbiyyatın tədqiqi təsərrüfat subyektlərinin uçot sisteminin formalaşdırılması prosesinin və onun strukturunun inzibati orqanlara mühasibat və analitik məlumatların verilməsi vasitəsi kimi təcili surətdə öyrənilməsinin zəruriliyinə inandırır. Hazırda iqtisadi təhlükəsizliyin təsərrüfat uçotu sistemi ilə əlaqəsinin həm nəzəri, həm də praktiki məsələlərinə həsr olunmuş əsərlər və dərin tədqiqat işləri mövcud deyildir. Əsasən iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində tədqiqatlar təşkilati məsələlərin həllinə, onun təmin edilməsinin hüquqi və texniki aspektlərinə aid olduğu halda, hüquqi formasından və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq hər hansı bir təşkilatın iqtisadi təhlükəsizliyinin əsasını təşkil edir.

Mənbə: Səbzəliyev S.M., Abbasov Q.Ə. 2015: s.84

Hazırda təsərrüfat uçotunun, xüsusən də mühasibat uçotunun bazar iqtisadiyyatının tələbləri baxımından islahatı istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Bununla belə, ölkə mühasibatlığı ilə beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarına əsaslanan mühasibat uçotu sistemi arasındakı əsas fərqlər, ölkə mühasibatlığının dövlət tərəfindən kifayət qədər ciddi şəkildə tənzimlənməsi və xüsusən də daim dəyişən maliyyə maraqlarını təmin etmək funksiyasını yerinə yetirməsi ilə əlaqədardır. Eyni zamanda, istifadəçilərinə şəffaf, aydın və dəqiq məlumatların verilməsində çox vaxt çətinliklər yaranır.

Mühasibat uçotunun və nəzarətin metodologiyasına dair ayrı-ayrı normativ sənədlərin mükəmməl olmaması mühasibat uçotu sisteminin, onun əsas elementlərinin, onların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin öyrənilməsini zəruri edir (Səbzəliyev S.M., Abbasov Q.Ə. 2015: s.84).

Pandemiyadan dolayı yaranan iqtisadi böhran şəraitində təşkilatların iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi vacibdir ki, bu da onun təminatı sistemində daxil olan tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi üçün məsul şəxslərin təyin edilməsi zamanı mümkün olur. İqtisadi təhlükəsizlik sisteminin elementlərindən biri etibarlı daxili nəzarət sistemidir. Bu baxımdan, sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün daxili nəzarət sisteminin nəzəriyyəsi və metodologiyasının işlənib hazırlanması aktualdır.

Son illər Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına çox fəal inteqrasiyası, xarici investorların ölkənin daxili bazarında iqtisadi mövqelərinin formalaşması və bunun nəticəsində genişlənməsi ilə əlaqədar ilk növbədə yerli sahibkarların xarici ölkələrin təşkilatları və firmaları ilə iqtisadi təmasları yaranmaqdadır. Avropa İttifaqının üzvləri də öz növbəsində, xarici istifadəçilər üçün aydın olan maliyyə hesabatlarının formalaşdırılması üçün ümumi qaydaların işlənib hazırlanmasının vacibliyini görürdülər.

Mühasibat uçotunun beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş hüquqi və normativ tənzimləmə sistemində əsaslanaraq, Azərbaycan Respublikasında da bu mühasibat uçotunun tənzimlənməsi sistemi dörd səviyyədə qəbul edilmişdir. Hazırda respublikada mühasibat uçotunun və hesabatın beynəlxalq maliyyə hesabatları

standartlarına uyğun düzgün təşkilinə nail olmaq üçün bu istiqamətdə xeyli sistemli işlər aparılır. Azərbaycanda mühasibat uçotunun normativ tənzimlənməsi sistemi aşağıdakı sistemləşdirmədə təqdim olunur.

Cədvəl 10: Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotunun hüquqi tənzimlənməsi sistemi

Tənzimləmə səviyyəsi	Tənzimləyici orqanlar	Mühasibat uçotunu tənzimləyən sənədlər	Təsir dairəsi
Birinci (qanunverici)	AR Parlamenti, AR Prezidenti, AR Hökuməti	“Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları və Azərbaycan Respublikası Hökumətinin qərarları. AR Mühasibat Uçotu və Maliyyə Hesabatı Standartları	Təşkilatlarda uçot və hesabatların təşkili və aparılması üçün vahid hüquqi və metodoloji əsaslar yaratmaq
İkinci (metodik)	Azərbaycan Maliyyə Nazirliyi və digər icra hakimiyyəti orqanları	Milli Standartlar Sistemi, Hesablar Planı və Tətbiqi Təlimatları	Mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasının ümumi prinsiplərini, ayrı-ayrı mühasibat uçotu obyektlərinin uçotunun prinsip və üsullarını, - maliyyə hesabatlarının formalaşdırılması və təqdim edilməsini tənzimləmək.
Üçüncü (tənzimləyici)	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi və digər icra hakimiyyəti orqanları	Metodiki tövsiyə və göstərişlər, məktublar və s.	Onlar ayrı-ayrı qanunların və digər normativ sənədlərin müddəalarını onların praktikada tətbiqi üçün tamamlayır və aydınlaşdırır, müşahidə obyektlərinin qeydiyyatı və qruplaşdırılması sxemini müəyyən edir, əmlakın qiymətləndirilməsi üsullarını, inventarizasiyanın aparılması qaydasını və s.
Dördüncü (təsərrüfatda)	Təşkilatın idarə heyəti	Mühasibat uçotu siyasətini tənzimləyən sənədlər, müəyyən bir mühasibat təşkilatının iş sənədləri	Onlar fəaliyyətin xüsusiyyətlərindən, mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması səviyyəsindən, mühasiblərin hazırlığından asılı olaraq uçotun və hesabatın forma və üsullarının seçilməsini müəyyən edirlər.

Mənbə: Гусейнов Я.Б. 2016.

Bu tənzimləmə sisteminin birinci səviyyəsi respublika Prezidentinin qanunlarını və fərmanlarını, vahid hüquqi-normativ tənzimləmə, metodologiya, təşkili və uçotu üzrə respublika hökumətinin qərarlarını özündə əks etdirən ölkənin qanunvericilik aktlarını əhatə edir. Bu istiqamətdə əsas istiqamətverici akt respublika Prezidentinin 29 iyun 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Qanundur. Mühasibat uçotu və hesabatla bağlı digər 54 qanunvericilik aktının bütün digər normaları bu hüquqi müddəaya uyğun gəlməli və ondan irəli gəlməlidir.

İkinci səviyyə respublika hökuməti tərəfindən müəyyən edilən və icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təsdiq edilən müvafiq icra hakimiyyəti aktları toplusu ilə müəyyən edilir. Mühasibat uçotunun və hesabatlılığın təşkili istiqamətində əsas, sistemli şəkildə rəhbər və müəyyənedici akt beynəlxalq maliyyə hesabatı standartları və Hesablar Planı prinsipləri əsasında hazırlanmış milli mühasibat uçotu standartlarıdır. Eyni zamanda, mühasibat uçotunun əsas prinsipləri onların maliyyə hesabatlarının tərtibində düzgün tətbiqi və istifadəçilər tərəfindən düzgün şərh edilməsi məqsədi ilə müəyyən edilir, yəni investorlar, auditorlar, vergi orqanları, kreditorlar və s.

Üçüncü səviyyə istehsalın təşkilinin konkret şərtlərinə münasibətdə mühasibat uçotunun təşkilinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən tövsiyələr verən müvafiq metodiki göstərişləri, təlimatları və digər bu kimi sənədləri müəyyən edir; onun texnologiyası və s. Belə hüquq “Mühasibat uçotu haqqında” Qanuna uyğun olaraq, ilk iki səviyyədə müəyyən edilmiş yuxarıda göstərilən hüquqi müddəaların işlənilib hazırlanmasında müvafiq aktları işləyib hazırlayan və təsdiq edən nazirliklərə, idarələrə, yerli özünüidarəetmə orqanlarına verilir. Bu cür təlimatlandırıcı müddəalara təşkilatların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin uçotu üçün hesablar planı və onlardan istifadə qaydaları daxildir (Səbzəliyev S.M., Abbasov Q.Ə. 2015: s.84).

Dördüncü səviyyə - müəssisənin əmlakının təşkili və uçotunu, öhdəliklərini və ümumilikdə fəaliyyətini müəyyən edən fərdi təsərrüfat əməliyyatlarını əvvəlcədən müəyyən edən müvafiq işçi sənədləri müəyyən edir. Bunda

müəssisənin uçot siyasətinə mühüm yer verilir ki, bu təşkilatda onun fəaliyyətinin həcminə və xarakterinə, istehsalın təşkilinə və texnologiyasına uyğun olaraq uçotun təşkili sistemini müəyyən edir.

Mühasibat uçotu siyasəti təsərrüfat əməliyyatlarının işlənməsi üçün mühasibat sənədlərinin formalarını, iş axını planını, bu əməliyyatların qruplaşdırılması, sistemləşdirilməsi və əks etdirilməsi üçün zəruri olan hesabların iş planını, inventarlaşdırma proseduru, təsərrüfat əməliyyatlarının və vəsaitlərin və öhdəliklərin vəziyyətinin monitorinqini, sistemi müəyyən edir. Bütün bu məsələlər təşkilatın rəhbəri tərəfindən müəyyən edilir.

Respublikada mühasibat uçotuna metodiki rəhbərliyi həyata keçirən orqan kimi Respublika Maliyyə Nazirliyinin əsasnamələrini, əmrlərini göstərmək olar. Bu zaman təşkilatlar üçün tövsiyə olunan yeni hesablar planı və müvafiq olaraq milli mühasibat uçotu standartları prinsiplərinə əsaslanan və beynəlxalq maliyyə hesabatları standartları sistemində cavab verən yeni mühasibat balansı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Maliyyə bazarının qloballaşması şəraitində transmilli korporasiyaların yaradılması, mühasibat uçotu sisteminin və xüsusilə ayrı-ayrı ölkələrin maliyyə hesabatlarının uyğunlaşdırılması problemləri aktuallaşır (Гусейнов Я.Б. 2016).

Bu, ayrı-ayrı ölkələrin müxtəlif mühasibat uçotu sistemlərinin mühasibat uçotu sistemləri ilə münasibətlərinə uyğun olaraq mühasibat uçotu məlumatlarının formalaşdırılmasının məzmununa və metodologiyasına dair tələbləri müəyyən edən tənzimləyici sənədlər kimi çıxış edən beynəlxalq maliyyə (mühasibat) hesabatı standartlarının hazırlanması üçün ilkin şərt idi.

3.2. Ölkəmizdə mühasibat uçotunda innovasiyaların tətbiqinin inkişaf perspektivi

Mühasibat uçotu və hesabat sistemlərinin təkmilləşdirilməsinin mühüm istiqaməti burada yaradılan məlumatların keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, informasiyanın faydalılığını müəyyən edən xüsusiyyətlər Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının (BMHS) bilavasitə istifadəsi və ya onların milli uçot və hesabat sistemi üçün əsas kimi istifadəsi nəticəsində yaranır.

Müasir mühasibat uçotu müəssisələrin hüquqi şəxsin maliyyə hesabatlarını (bundan sonra fərdi maliyyə hesabatları) və statik maliyyə hesabatlarını hazırladıqları məlumat bazasıdır. Bundan əlavə, mühasibat uçotunda əldə edilən məlumatlar idarəetmə, vergi, statistik hesabatların hazırlanması və tənzimləyici orqanlara hesabatların verilməsi üçün istifadə olunur. Lazım gələrsə, bu məlumatlar əsasında digər növ hesabatlar hazırlanmalıdır.

Bu baxımdan mühasibat uçotu sahəsində mühüm funksiya hər hansı konkret hesabat növündən uçot prosesinin nisbi müstəqilliyini təmin etməkdir. Mühasibat uçotu prosesinin təşkili prinsipləri və tələbləri, eləcə də mühasibat uçotunun əsas prinsipləri Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarının (BMHS) prinsip və tələbləri nəzərə alınmaqla müəyyən edilməlidir ki, müəssisələrə müxtəlif hesabat növləri üçün məlumat yaratmaq imkanı yaradılsın. .aktiv olun.

Müəssisələrin müəyyən kateqoriyaları daha sadə uçot prosedurlarını tətbiq edə bilər.

Mühasibat uçotu prosedurlarının elementi kimi şəxsi maliyyə hesabatları iki funksiyanı yerinə yetirir: məlumat və nəzarət. Bu, bir tərəfdən təsərrüfat subyektinin maliyyə vəziyyətinə və maliyyə fəaliyyətinə işıq salır. Digər tərəfdən, hər bir hesabat dövrünün sonunda uçot məlumatlarının düzgünlüyünə və tamlığına sistemli nəzarəti təmin edir. Bununla əlaqədar olaraq, bütün müəssisələrdən hər bir hesabat dövrü üçün fərdi maliyyə hesabatları hazırlamaq tələb olunur.

Şəxsi maliyyə hesabatları aşağıdakı məqsədlər üçün tərtib edilir:

təsərrüfat müəssisəsinin yekun maliyyə nəticəsinin – xalis mənfəətin (zərərin) müəyyən edilməsi və mülkiyyətçilərə bölüşdürülməsi; tənzimləyici orqanlara təqdim etmək;

Təsərrüfat subyektlərinin müflisləşməsinin əlamətləri:

statistik müşahidələrin və makroiqtisadi göstəricilərin vahid dövlət məlumat bazasının yaradılması;

Ondan biznesin idarə edilməsində, məhkəmə çəkişmələrində və vergilərdə istifadə edin.

Bundan başqa məqsədlər üçün də istifadə oluna bilər.

Fərdi uçotun mühüm funksiyası maraqlı istehlakçıların şirkətlərin yüksək keyfiyyətli, etibarlı və müqayisə edilə bilən şəxsi məlumatlarına çıxışını təmin etməkdir. Bu problemi həll etmək üçün şəxsi maliyyə hesabatları beynəlxalq maliyyə hesabatları standartlarına uyğun hazırlanmalıdır. Gələcəkdə təcrübəyə əsaslanaraq, konkret biznesin şəxsi maliyyə hesabatlarının birbaşa beynəlxalq maliyyə uçotu standartlarına (milli standartlara deyil) uyğun olaraq hazırlanması imkanlarının nəzərdən keçirilməsi məqsədəuyğun ola bilər.

Bəzi hallarda Azərbaycan meyarları məlumatların istehsalı və maliyyə hesabatlarında təqdim edilməsi üçün bir neçə variant təqdim edə bilər. Lakin ayrı-ayrı maliyyə institutlarının maliyyə hesabatlarının müqayisəliliyini artırmaq üçün gələcəkdə belə halların sayı məhdudlaşdırılmalı və davamlı olaraq azaldılmalıdır (Səbzəliyev S.M., Abbasov Q.Ə. 2015: s.84).

Azərbaycan standartları müxtəlif maliyyə hesabatlarında, xüsusən də paylaşılan maliyyə hesabatlarında müxtəlif orqanlar tərəfindən təqdim olunan müxtəlif məlumatları əks etdirə bilər.

Mühasibat uçotunun bir forması kimi məcmu mühasibat uçotu idarə olunan əlaqələr əsasında şirkətlər qrupunun maliyyə və maliyyə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədi daşıyır. Konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları yalnız məlumat verir və maraqlı xarici müştərilər üçün açıqdır. Bu məlumatlar bu istifadəçilər üçün maliyyə qərarları qəbul etmək üçün ən vacib maliyyə məlumat mənbəyi olmalıdır.

Etibarlı maliyyə məlumatı sahəsində əsas məqsəd maraqlı müştərilərə şirkətlər qrupu haqqında yüksək keyfiyyətli, etibarlı və müqayisə edilə bilən məlumatların təqdim edilməsidir. Bunu həll etmək üçün MHBS-lar MHBS-lara uyğun olaraq maliyyə hesabatlarını hazırlamalı, lazımi audit və sənədləri həyata keçirməlidir.

İdarəetmə hesabatı biznesin idarə edilməsində (idarəetmə, digər idarəetmə personalı) istifadə üçün nəzərdə tutulub. Bu baxımdan müstəqil təsərrüfat orqanı onun məzmunu, tezliyi, müddəti, forması və hazırlanma üsulu ilə müəyyən edilir. Eyni zamanda, ən yaxşı idarəetmə təcrübəsi göstərir ki, ən effektiv və səmərəli idarəetmə hesabatı məzmun və metodologiyaya əsaslanan strukturudur.

Əsas idarəetmə sahəsində hesabatların yayılmasının ən yaxşı təcrübələrindən biri sizin təşkilatınız və onlardan istifadədə müəssisə rəhbərliyidir.

Vergi hesabatı (vergi bəyannaməsi) maliyyə məqsədləri üçün nəzərdə tutulub və tətbiq dairəsi vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş təsərrüfat subyektlərinin hazırlanması üçün vacibdir. Vergi hesabatı vergi qanunvericiliyi əsasında toplanan məlumatlarda artım və dəyişikliklər qaydalarına uyğun olaraq mühasibat uçotu aparılmaqla tərtib edilməlidir.

Vergi hesabatı sahəsində mühüm vəzifə qaydaların hazırlanmasını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaq üçün qaydaları vergi uçotuna yaxınlaşdırmaqdır.

Sistemin inkişafı mühasibat uçotu və hesabatların tənzimlənməsinə diqqət yetirməli, bütün maraqlı tərəflərin maraqlarını nəzərə alan, xərcləri artıran və onun effektivliyini tənzimləyən bir model yaratmalıdır. Modelə əsaslanaraq, dövlət institutlarının və peşəkar cəmiyyətlərin (peşəkar ictimai birliklərdən və digər maraqlı icmalardan) fəaliyyətlərinin dəqiq birləşməsi.

Dövlət qurumları ilə peşə icması arasında əmək bölgüsü aşağıdakılara əsaslanmalıdır: Hüquq, mühasibat uçotu və hesabat sahəsində sahibkarlıq və iqtisadiyyat sahəsində konstitusiyə məlumatlarının həyata keçirilməsinin təmin edilməsi vahid bazarın təminatlarından biridir və İqtisadi məkan. Azərbaycan Respublikasının. Mühasibat uçotu və hesabat qaydaları istehlakçı maraqlarının daha geniş marağının təmin edilməsində mühasibat uçotu və hesabat sisteminin

inteqrasiyasını və Azərbaycan Respublikasının sürətini və davamlılığını nəzərə almalıdır.

İctimai əhəmiyyət kəsb edən mühasibat uçotunun və hesabatın vacibliyini nəzərə alaraq, onların ilk növbədə etibarlılığı və etibarlılığı əsasında tanınması vacibdir. Peşəkar cəmiyyətə daxil edilməli olan uşaqların övladlığa götürülməsi prosesinin tanınması üçün standart var. Eyni zamanda, peşəkar birlik milli standartların layihələrini hazırlayır və standartların peşəkar ictimai imtahanı keçirir. Dövlət qurumlarının hazırlanması üzrə Milli Standartlar, Təsdiqləmə Formaları və Standartları Təsdiq üçün nəzərdə tutulmuş hüquqi qeydiyyat, qeydiyyat və saxlama standartları.

Peşəkar icma, istifadəçilərin maliyyə hesabatları da daxil olmaqla, peşəkar cəmiyyətin yüksək təhsilli, tanınmış və nüfuzlu üzvlərini əhatə edən ixtisaslaşdırılmış qurum vasitəsilə övladlığa götürmə prosesi vasitəsilə daxil edilməlidir. Əvvəlcə orqan dövlət siyasəti və tənzimləyici hüquqi prosedurlar sahəsində mühasibat uçotu və hesabat çərçivəsində federal icra hakimiyyəti modelinin təsdiqi sisteminin inkişafına cavabdeh olan məsləhətçi orqan kimi çıxış etməlidir.

Peşəkar ictimai imtahan layihələri standartları və digər standart hüquqi prosedurları tələb edir, birincisi, onların uyğunluğu tələbləri ilə maraqlanan istehlakçıların uçotu və hesabatı haqqında məlumatın yaradılması. Eyni zamanda, digər istehlakçıların, eləcə də dövlət qurumlarının ehtiyacları nəzərə alınır və prioritet hesab edilmir.

Gələcəkdə dövlət və ictimai tənzimləyici hüquqi prosedurlar üzrə mühasibat uçotu və hesabat təcrübəsinin aparıcı və özünü təsdiq etmiş peşəkar ictimai birliyi kimi nəzərdən keçiriləcək, təklifə baxılmasının təşkilati formasında iştirak edərək təcrübə toplayacaq. Beynəlxalq təşkilatlarda da.

Maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi

Şərtlərin effektivliyinə dair auditin maliyyə hesabatları bunlardır:

- A) keyfiyyət audit standartlarına uyğun olaraq beynəlxalq standartlara audit;
- b) aydın qaydaların azadlığı üçün audit firmaları və auditorlar;

c) Biznes etikas1 audit təşkilatları və ardıcıl davranış kodeksinə malik auditorlar;

d) fəaliyyət göstərdikləri sənaye və ya sənayedən asılı olmayaraq vahid ixtisas tələbləri üçün sınaqçılar.

e) Sertifikatlaşdırma prosesi və yüksək keyfiyyətli imtahançılar tərəfindən təmin edilən sistem təkmilləşdirmələri daxil olmaqla, uyğunluq testləri (BMHS sahəsində);

e) İlk növbədə keyfiyyətə nəzarət audit təşkilatları və auditorlar vasitəsilə peşəkar ictimai birliklər;

g) Dövlət və ictimai nəzarət auditor təşkilatlarının və auditorlarının səmərəli sistemi.

Mühasibat uçotu hesabatı standartlarının nəzarət sisteminə daxil edilməsi ilə yanaşı, audit, müvafiq nəzarət fəaliyyətlərinin səlahiyyətli dövlət orqanları. Onların əsas funksiyası maraqlı müştərilərin yüksək keyfiyyətli maliyyə hesabatlarına zəmanətli çıxışını təmin etməkdir. Bunun üçün dövlət qurumları təsərrüfat, maliyyə hesabatlarının, habelə vilayət mühasibat hesabatlarına uyğun olan məlumatların vaxtında və tam açıqlanmasına nəzarət etməlidir (Abbasov G.A. 2013).

Mühasibat uçotunun keyfiyyətinə nəzarət sistemlərinə müəssisələrin və onların rəhbərlərinin maliyyə, inzibati və cinayət məsuliyyəti də daxil edilməlidir.

Korporativ idarəetmə sistemi iqtisadi institutları fərdiləşdirmək üçün bu sahədə ən yaxşı beynəlxalq təcrübə, əsas yanaşma keyfiyyəti maliyyə perspektivləri.

Ən yüksək pul axını təklif edin

Əlavə No 4 “Qaydalar üzrə Pul vəsaitlərinin hərəkətində uçota uyğun olaraq Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları və Milli Mühasibat Uçotu Standartları üzrə Biznes Təşkilatları”. Beləliklə, belə bir fikir yaranır ki, onların maliyyə hesabatları iki şəkildə tərtib edilməlidir. Müraciətlərdən biri bilavasitə onların maliyyə hesabatlarının tərtibinə keçməkdir. Ona görə də maliyyə hesabatını bu şəkildə hazırlamaq çox çətindir və onun maliyyə hesabatının hazırlanması üçün daha çox maliyyə vəsaiti tələb olunur.

Dolayı metod hesab edilir ki, maliyyə hesabatları hazırlanarkən maliyyə hesabatları, investisiya və maliyyə fəaliyyətlərini vəsaitlərin daxil olmasından asanlaşdırmaq üçün hazırlanır. Bundan əlavə, biznes sektorunun təkmilləşdirmək üçün bir neçə növ dolayı pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatı əsasında fəaliyyət göstərməsi ola bilər.

Kadrların hazırlanması və təkmilləşdirilməsi

Mühasibat uçotu və hesabatı tərəqqi etmədən mühasibat uçotu təhsilinin təkmilləşdirilməsi mümkün deyil. Bir tərəfdən, müəssisələrin məqsədi məlumat əldə etmək, qabaqcıl mühasibat uçotu bacarıqları, maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təsdiqi üzrə mühasibat uçotu və hesabatlılığın konsepsiyalarını və xüsusi prinsiplərini başa düşmək üçün çoxlu sayda təlim keçmiş mühasib və auditorları hazırlamaqdır. Digər tərəfdən, yüksək keyfiyyətli mühasibat uçotu və hesabat sisteminə malik olmaq o deməkdir ki, çoxlu sayda istifadəçi məlumatlara daxil olan, onun bacarıq və bacarıqlarından nə vaxt istifadə etməli olan mühasibat uçotu və hesabata ehtiyac duyar. Onları maliyyələşdirmək üçün qərarlar.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Yerli və beynəlxalq təcrübədən göründüyü kimi, maliyyə hesabatlarının effektivliyini təmin edən ən mühüm amil keyfiyyətə effektiv nəzarətdir.

Nəzarət sistemi lazımı ixtisasa və müvafiq səlahiyyətə malik olan şəxslər tərəfindən maliyyə institutlarının maliyyə hesabatlarının müstəqil auditi formasında audit qurumlarına əsaslanmalıdır. Bu baxımdan audit orqanı mühasibat uçotunun və hesabatın inkişafı üçün mühüm alətə çevrilir.

Ölkəmizdə kiçik sahibkarlığın iqtisadi artımını reallaşdırmaq üçün son vaxtlar bir çox uğurlu islahatlar aparılmışdır. İndi isə kiçik biznes inkişaf etməkdə və beynəlxalq bazarlara real çıxış əldə etməkdə bir çox problemlərlə üzləşir. Bu məsələlərdən ən mühümü kiçik müəssisələr üçün maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının mürəkkəbliyidir. Belə ki, dünyanın əksər inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrində kiçik və orta sahibkarlığın problemlərinə birgə baxılır və onlara xüsusi maliyyə hesabatı standartı tətbiq edilir.

Ölkəmizdə bu standart tətbiq olunmur və kiçik və orta bizneslə bağlı məsələlərə adətən ayrıca baxılır. Belə ki, Azərbaycanda kiçik müəssisələrdə düzgün uçot sisteminin qurulması üçün “kiçik və mikro müəssisələrdə mühasibat uçotu” prinsiplərindən istifadə edilir. Kiçik şirkətlər könüllü olaraq beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarını və milli mühasibat standartlarını tətbiq edə bilirlər. Bunun fonunda Maliyyə Nazirliyi tərəfindən bu meyarlar üzrə hazırlanmış maliyyə hesabatlarının strukturu mürəkkəb və kiçik sahibkarlar üçün anlaşılmaz olduğundan ölkəmizdə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin üzləşdiyi problem aydın görünür.

Nəzərdən keçirilən sahədə kadr hazırlığı və təhsili ilə bağlı məsələləri həll edərkən aşağıdakı məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

a) Beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarının əsasında duran anlayışları dərinlən başa düşmək - informasiyanın faydalılığı və əhəmiyyəti, hüquqi formada iqtisadi məzmunun prioritetliyi, kapitalın təhlükəsizliyi, pulun dəyəri və s.

b) biznesin idarə edilməsi və effektiv korporativ idarəetmə üçün mühasibat uçotunda toplanmış məlumatlardan fəal istifadə etmək bacarığını inkişaf etdirmək;

c) Endirimlər, ehtimal hesablamaları, riyazi statistika və s. informasiyanın emalı üsullarının tətbiqi bacarıqlarını inkişaf etdirmək;

d) Mühasibat uçotu və hesabat sahəsində standartların və digər standart hüquqi prosedurların tətbiqinə yeni yanaşmanın işlənib hazırlanması. Bu yanaşma standartlarda və digər standart hüquqi prosedurlarda müəyyən edilmiş prinsip və tələblərdən istifadə etməklə mühasibat uçotunun və hesabatın müstəqil yaradılmasını nəzərdə tutur.

e) mühasibat uçotu, hesabat və audit məqsədləri üçün iqtisadi həyat faktlarının qiymətləndirilməsi, ölçülməsi, təsnifatı və qiymətləndirilməsi sahəsində peşəkar qərar qəbul etmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək;

e) milli hesablar sistemində beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarına uyğun hazırlanmış maliyyə göstəricilərindən istifadənin öyrədilməsi;

g) Peşə etikası prinsiplərinin dərinlən dərk edilməsi.

Bu sahədə kadr hazırlığı və ixtisasartırma sisteminin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

a) sistemlərin dərinlən öyrənilməsi və onların praktiki tətbiqi bacarıqlarının inkişafı üçün orta və ali təhsil müəssisələrinin tədris planlarını, habelə peşəkar mühasiblər və auditorlar üçün təlim proqramlarını rəhbər tutmaq;

b) orta və ali təhsil müəssisələrinin kurikulum standartlarına, habelə peşəkar mühasiblər və auditorlar üçün təlim proqramlarına nəzarət etmək;

c) mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatlarının, o cümlədən maliyyə hesabatlarının maliyyə təhlilinin əsasları üzrə biznes menecerləri və digər idarəetmə işçiləri üçün təlim proqramları hazırlamaq;

ç) müvafiq beynəlxalq proqramlara uyğun olaraq (Azərbaycan Respublikasının qanunları və mühasibat uçotu sahəsində təhsil ənənələri nəzərə alınmaqla) peşəkar mühasiblərin və auditorların hazırlanması üzrə tədris planına əməl olunmasının təmin edilməsi;

e) Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyasının standartları əsasında peşəkar mühasiblərin və auditorların hazırlanması və sertifikatlaşdırılması üzrə milli standartların hazırlanması;

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Azərbaycan Respublikasının Mühasibat Uçotu Qanunu”, B., 2004.
2. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadi gələcəyinə dair strateji yol xəritəsi. Bakı, 6 dekabr 2016-cı il.
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi (dəyişikliklərlə) (2017), Bakı.
4. “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunun aparılması qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 30.01.2017-ci il tarixli qərarı.
5. Abbasov İ.M., Məmmədov İ.Ə., Cabbarov A.S. (2017), “Mühasibat uçotu (sahələr üzrə)”, Dərslik, Bakı, 424 səh.
6. Abbasov Q. (2010), “Mühasibat uçotu nəzəriyyəsi”, Bakı, Elm, 244 səh
7. Abbasov Q., Səbzəliyev S. (2013), “Mühasibat (maliyyə) hesabatı”, Bakı, Şərq və Qərb, 425 səh.
8. Abbasov Q.A. (2013), “Mühasibat uçotu (Maliyyə) sıfırdan”. Bakı-Təknur, 122 səh.
9. Abbasov Q.A. (2019), “Mühasibat uçotu”, Bakı, Apostrof, 528 səh.
10. Alexander D., Britton A., Isorissen A. (2017), “Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları: Təcrübədən Nəzəriyyə”, Bakı, 344 səh
11. Auditorların müstəqilliyi qaydaları (prof. V. Novruzovun rəhbərliyi ilə). Bakı, MSV Buraxılışı, 2020, 325 səh.
12. Cəfərli H.A. (2009), “İqtisadi tədqiqatlar”, Dərslik, Bakı, Elm və təhsil nəşriyyatı, 560 səh.
13. Quliyev V., Fətullayev R., Kərimov A. (2011), “Beynəlxalq Mühasibat Uçotu və Hesabatlılığa Giriş”.
14. Quliyev V., Fətullayev R., Kərimov A. (2011), “Beynəlxalq Mühasibat Uçotu və Hesabatlılığa Giriş” (GAAP və MHBS əsasında), Beynəlxalq Mühasibat Uçotu və Hesabatlılığı 76 istiqamət üzrə öyrənmək istəyənlər üçün fondlar, Bakı, “Nurlar” nəşriyyatı və nəşriyyat mərkəzi, 280 səh.

15. Namazəliyev H.İ. (2015), “Sənaye Müəssisələrinin İqtisadi Fəaliyyətinin Təhlili”, Rus dilindən tərcümə, Bakı, İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 762 səh.
16. Sadıqov A.Ə. (2015), “Mühasibat uçotu”. Bakı. İqtisadiyyat Universiteti. 686 səh.
17. Sadıqov A.Ə. “Mühasibat uçotu” (2015), Bakı, İqtisad Universiteti, 686 səh.
18. Salahov A.S. (2008), “Hesablamanın kompüterləşdirilməsi: Azmuhasib uçot proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri”, Dərslik, Bakı, “Kooperasiya” nəşriyyatı, 236 səh.
19. Salahov A.S. “Milli Mühasibat Uçotu Standartları və Kompüter Hesablamanın Bəzi Prinsipləri haqqında”, Bakı, Birgə Elmi-Nəzəri Jurnal, 2008, 2 (17), səh.78-84.
20. Salahov A.S., Mehdiyev V.M. (2016), “Mühasibat uçotu”, Dərslik. Bakı, Bakı 3-cü Mətbəə ASC, 566 səh.
21. Səbzəliyev S.M. (2003), “Maliyyə Hesabatı: Formalaşma və Təkmilləşdirmə Problemləri”. Monoqrafiya Bakı, “Elmi nəşriyyat” 251 səh.
22. Səbzəliyev S.M. (2018), “Maliyyə Hesabatı”, Bakı, ADİU nəşriyyatı, 312 səh.
23. Səbzəliyev S.M., Abbasov Q.Ə. (2015), “Xidmət sahələrində mühasibat uçotu”, Dərslik, Bakı, Təknur nəşriyyatı, 384 səh.
24. Səbzəliyev S.M., Quliyev V.M. (2018), “İdarəetmə uçotu”, Bakı, Elm, 524 səh.
25. Səbzəliyev S.M., Süleymanov S.M., Cəfərov E.O. (2010), “Biznes təşkilatı üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının Tədrisi Kurikulumu”. Bakı Təhsil İşçisi nəşriyyatı. 144 səh.

İngilis dilində

1. Alexander D., Britton A., Isorissen A. (2017), “International Financial Reporting Standards: Theory from Practice”, translated from Russian, Bakı, Publishing House, University of Economics, 762 p.

2. Alexander D., Christopher N. (2013), “International Accounting for Financial Accounting”, Fifth Edition, England, Edinburgh Gate, Pearson Education Limited, 509 p.

3. Arnold J. et al. “Tax Policy for Economic Rehabilitation and Development,” Economic Journal, 2011, Vol. 121/550, pp.F59-F80, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0297.2010.02415.x>.

4. Auerbach A., Gale W. (2021), “Low-interest tax policy design”, Conference of the Center for Tax Policy.

5. Bank W. (2020), “Global Economic Perspectives” June 2020, World Bank, Washington D.C., <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects#a>.

6. Calderon C. et al. (2020), “The Impulse of Africa”, no. 21, World Bank, Washington D.C., <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33541/9781464815683.pdf?sequence=10&isAllowed=y>.

7. Calderon C., Zeugack A. (2020), “Borrow with grief?” Sub-Saharan Africa Debt, World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/370721580415352349/pdf/Brow-with-Sorrow-The-Changing-Risk-Profile-of-Sub-Sahara-Africa-Credit.pdf>.

8. CNBC. (2020), U.S. economy has lost almost all operating income since the Great Depression, <https://www.cnbc.com/2020/04/16/us-only-417000-jobless-claims-away-from-losing-He-has-been-earning-since-2009.html.19.pdf>.

9. Davis S. and Bennett B. “Sexual Ebola and Zika Human Rights Analysis: Global Health Emergency Sexuality,” International Relations, 2016, vol. 92/2, pp.1041-1060, <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12704>.

10. Financial Accounting Standards, www.fasb.org.

11. Gaspar V. et al. (2019), “Financial Policy and Development: Human, Social and Physical Investments for NGOs, International Monetary Fund,” Washington D.C. / 2019/01/18 / Finance-Policy-and-Development-Human-Social-and-Physical-Investment-SDG-46444.

12. Gaspar V., Jaramillo L., Wingender P. (2016), "Tax Opportunities and Development: Is There a Point?", HPG Working Paper no. 16/234, IMF, Washington D.C., <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16234.pdf>.

13. Griffiths J. - Country-Credit-Three Key Areas.

14. Hallegatte S., Rentschler J. and Rosenberg J. (2019), "Ways of Life: Opportunities for Sustainable Infrastructure", World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/31805>.

15. International Accounting Standards Committee, <http://www.ziasc.org.uk>.

16. Lessons-Two-Century International-Response.

Rus dilinda

1. Акатьева М.Д., Бирюков В.А. (2018), «Бухгалтерский учет и анализ». Учебник. ИНФРА. М., 259 стр.

2. Алиев Р.М. (2015), «Разработка компьютерной системы управления финансами и бухгалтерским учетом Азербайджанской государственной нефтяной компании», автореферат диссертации. дисс. Б. для доктора философии, 29 стр.

3. Бабаев Ю.Ф., Петров А.М., Мельникова Л.А. (2018), «Бухгалтерский учет». М., проспект 356 стр.

4. Бахрушина М.А. (2013), «Бухгалтерский управленческий учет». Учебник. М., Народное образование. 212 стр

5. Бачурин А.А. (2019), «Анализ производственно-экономической деятельности автотранспортных организаций: Учебник для средних специалистов». Москва. Издательство Юрайт, 296 стр.

6. Блатов Х.А. (2013), «Наука о балансе». - Л. «Экономическое образование»,

7. Вейцман Р.Я. (2013), «Бухгалтерский курс» - 17-е издание, М.

8. Галаган А.М. (2013), «Общая бухгалтерия». -Проблема. Я.

9. Галаган А.М. (2015), «Основные принципы бухгалтерского учета». М.

10. Гусейнов Я.Б. (2016), Бакинская книга по теории бухгалтерского

учета: Издательство Экономического университета. 214 стр

11. Дмитриева И.М. (2014), «Бухгалтерский учет и аудит», Учебник. ОНИ. Дмитриев. М., ураурит, 306 стр.

12. Маргулис А.Ш. (2015), «Производственные расходы».

13. Панков Д.А. (2002), «Бухгалтерский учет и анализ за рубежом». Минск. Новые знания. 256 стр.

14. Пачоли Л. (2014), «Трактат о счетах и записях».

15. Рудановский А.П. (2015), «Принципы государственного учета».

16. Рудановский А.П. (2018), «Теория баланса. Оценка цели бухгалтерского баланса».

17. Соколов А.А. (2016), «Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней».

18. Соколов Я.В., Бутынец Ф.Ф., Горецкая Л.Л., Панков Д.А. (2007), «Бухгалтерский учет за рубежом». проспект. 672 стр

19. Татур С.К. (2011), «Основы отечественного хозяйственного учета».

20. Чумаченко Н.Г. (2011), «Учет и анализ в промышленном производстве США».

21. Чумаченко Н.Г. (2015), «Методы расчета и расчета цен на промышленную продукцию»

Cədvəllərin Siyahısı

Cədvəl 1: 2020-ci ildə ildə qüvvədə olan standartlar, şərtlər və mövcud standartlara düzəlişlər.....	24
Cədvəl 2: Tədbirlər üzrə ayrılan maliyyə vəsaiti.....	39
Cədvəl 3: Vergi sahəsində güzəştlər.....	40
Cədvəl 4: Vergi növləri üzrə güzəştlər.....	41
Cədvəl 5: Sahəvi güzəştlər.....	41
Cədvəl 6: Vergi tətilləri və müddətlərin uzadılması.....	42
Cədvəl 7: Sosial sığorta sahəsində güzəştlər (2020-ci il 1 aprel tarixindən 2021-ci il 1 yanvar).....	42
Cədvəl 8: Sosial sığorta sahəsində güzəştlər(2021-ci il 1 yanvar tarixindən 2026-cı il 1 yanvar).....	42
Cədvəl 9: Bəzi fəaliyyət sahələri üçün sosial sığorta güzəştləri.....	43
Cədvəl 10: Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotunun hüquqi tənzimlənməsi sistemi....	54

Sxemlərin Siyahısı

Sxem 1: Maliyyə hesabatlarının konsepsiyasının mərhələləri.....	51
Sxem 2: Maliyyə hesabatı formaları.....	52